



UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM



#kijkSW

College Sociale Wetenschappen



Nr 01, december 2011

OUD EN NIEUW

Voor u ligt de eerste uitgave van **#kijkSW**. Het doel van dit magazine is de lezer nader te informeren over de actuele stand van zaken op het gebied van de wetenschappen die verbonden zijn met de opleidingen van het College Sociale Wetenschappen. Vandaar ook deze titel: een kijkje bij de sociale wetenschappen.

**#kijkSW** is een uitgave van het College Sociale Wetenschappen (CSW), van de Universiteit van Amsterdam. Maar wat is het CSW? Het college omvat vijf bacheloropleidingen, te weten Algemene sociale wetenschappen, Culturele antropologie, Sociale geografie en Planologie, Sociologie en Politicologie.

Na de afronding van hun bachelor, volgen veel studenten een masteropleiding. De masteropleidingen die (logisch) aansluiten bij de vijf bacheloropleidingen van het CSW, zijn ondergebracht in de Graduate School of Social Sciences (GSSS). De Graduate School of Social Sciences biedt naast de Nederlandstalige aansluitmasters veel Engelstalige specialisaties binnen de master aan.



## Colofon

 **#kijkSW** een uitgave van: UvA/Faculteit der Maatschappij en Gedragwetenschappen/College Sociale Wetenschappen

**Redactie:** Aira Bagmeijer, Margreet van der Ham, Patty Rottier, Heleen Straesser en Reyna Veldhuis  
**Telefoon:** 020 525 5823  
**E-mailadres:** redactie-kijksw-fmg@uva.nl  
**Lay Out:** Joos Mooi  
**Ontwerp logo:** today designers (Bob Derksen), Utrecht, <http://www.todaydesigners.nl>  
**Coverfoto:** Taina B. Photography <http://www.tainab.com>  
**Covermodel:** Mevr. M. Hartman-Prins  
**Drukwerkbegeleiding:** AUP (<http://www.aup.nl>)  
**Drukwerk:** Wilco, Amersfoort

### College Sociale Wetenschappen

**Directeur:** Johan Post  
**Hoofd:** Martijn van der Weerd  
**Website:** <http://www.fmg.uva.nl/csw>

### Bacheloropleidingen College Sociale Wetenschappen

#### Algemene sociale wetenschappen

**Website studiekeuze:** <http://www.studeren.uva.nl/algemene-sociale-wetenschappen>  
**Studieadviseur:** voorlichting-asw@uva.nl

#### Culturele antropologie

**Website studiekeuze:** <http://www.studeren.uva.nl/antropologie>  
**Website:** [http://www.fmg.uva.nl/sociologie\\_en\\_antropologie](http://www.fmg.uva.nl/sociologie_en_antropologie)  
**Studieadviseur:** studieadviseur-ca@uva.nl

#### Sociale geografie Geografie en Planologie

**Website studiekeuze:** <http://www.studeren.uva.nl/geografie-planologie>  
**Website:** <http://www.fmg.uva.nl/gpio/actueel.cfm>  
**Studieadviseur:** studieadviseur-gpio@uva.nl

#### Politicologie

**Website studiekeuze:** <http://www.studeren.uva.nl/politicologie>  
**Website:** <http://www.fmg.uva.nl/politicologie>  
**Studieadviseur:** studieadviseur-pol@uva.nl

#### Sociologie

**Website studiekeuze:** <http://www.studeren.uva.nl/sociologie>  
**Website:** [http://www.fmg.uva.nl/sociologie\\_en\\_antropologie](http://www.fmg.uva.nl/sociologie_en_antropologie)  
**Studieadviseur:** studieadviseur-soc@uva.nl

### Masteropleidingen Graduate School of Social Sciences

**Informatiebalie:** <http://www.graduateschoolofsocialsciences.uva.nl/gsss/home.cfm>  
gsss@uva.nl

**Adreswijzigingen** redactie-kijksw-fmg@uva.nl

## Voorlichting aan scholieren

Ben je geïnteresseerd of ken je iemand die geïnteresseerd is in de bacheloropleiding Antropologie, Algemene Sociale Wetenschappen, Politicologie, Sociale Geografie en Planologie en/of Sociologie? Het College Sociale Wetenschappen (CSW) biedt scholieren van 4, 5 en 6 vwo verschillende mogelijkheden zich te laten informeren over deze opleidingen.

### Bachelordag

Voordat je begint aan een universitaire studie, wil je natuurlijk weten wat je te wachten staat. Op de UvA Bachelordag op zaterdag 24 maart 2012 kun je kennismaken met de bacheloropleidingen van het CSW. Er is een voorlichtingsmarkt en er worden ook per opleiding voorlichtingsrondes georganiseerd waar een docent, studieadviseur en student meer vertellen over hun opleiding.

Meer informatie over de Bachelordag is te vinden op [www.uva.nl/bachelordag](http://www.uva.nl/bachelordag).

### Meelopen

De beste manier om een opleiding beter te leren kennen is om een dagje mee te lopen met zittende studenten. Tijdens een meeloopdag gaan scholieren naar een hoorcollege en/of werkgroep en krijgen ze een rondleiding door de gebouwen van de UvA. En natuurlijk is er de hele dag de mogelijkheid om vragen te stellen, bijvoorbeeld over de studie zelf maar ook over de UvA of over studeren in Amsterdam.

Elke bacheloropleiding van het CSW biedt meeloopdagen aan. Kijk voor meer informatie of geef je op via [www.uva.nl/meelopen](http://www.uva.nl/meelopen)

### Website

Op de websites kun je meer lezen over de bacheloropleidingen van het CSW. Kijk voor de adressen van deze websites in het colofon, op bladzijde 2. Wil je meer weten over de studieprogramma's en vakken? Kijk dan in de digitale studiegids van de UvA: [studiegids.uva.nl](http://studiegids.uva.nl).



Foto: Jan Stammers

Studenten tijdens een werkcollege

### Docentendagen

Het CSW organiseert speciaal voor docenten Aardrijkskunde en Maatschappijleer studiedagen. Tijdens zo'n studiedag worden 's morgens twee onderwerpen behandeld, en 's middags vindt er een excursie plaats in Amsterdam.

De studiedag voor docenten Aardrijkskunde zal plaatsvinden op dinsdag 17 april 2012 en heeft dit keer als thema Leegstand en Hergebruik. Voor Maatschappijleerdocenten is de studiedag nog in planning, maar deze zal ook plaatsvinden in het voorjaar van 2012.

Programma Aardrijkskundedocentendag zie blz 23

## Oud en nieuw

*Nieuw is beter. Dat wordt ons althans voortdurend voorgehouden door de managers van universitair Nederland. Een bestuurder die alles bij het oude wil laten, wordt niet serieus genomen en kan een bestuurscarrière wel op zijn buik schrijven. Omdat iedereen weet dat het zo werkt, worden bestuurders doorgaans met een flinke portie wantrouwen bejegend. Vooraanstaande wetenschappers beklagen zich over de bestuurlijke overdaad en de vermaledijde input-output sturing die de overhand heeft gekregen en de Alma Mater reduceert tot een koekjesfabriek. Het lijkt alsof de professionele bestuurders zijn losgezongen van de universitaire werkelijkheid en alleen maar oog hebben voor kritische prestatie-indicatoren. Daar komt nog bij dat ze overtuigd zijn van de juistheid van hun visie en de heilzaamheid van hun voorstellen. Vanwege die kwaliteiten zijn ze immers benoemd op hun positie, zelfs als dit doorgaans is gebeurd door geloofsgenoten. Permanente vernieuwing is hun devies: de gebouwen moeten meer grandeur uitstralen, de inrichting moet meer state-of-the-art zijn, het onderwijs kleinschaliger, de student intensiever begeleid, het onderzoek meer geprofileerd enz. Dat de gemiddelde inkomsten per student alsmaar dalen is in hun ogen slechts een bijkomstigheid. Een zichzelf respecterend universitair bestuurder ziet geen problemen alleen uitdagingen.*

*Hoe dan ook, in de ogen van de meeste wetenschappers zijn bestuurders bij voorbaat verdacht. En ook al ben ik zelf bestuurder: dat is volkomen terecht. Bestuurders hebben natuurlijk wel gezond verstand, maar ze moeten voortdurend gemaand worden dat ook te gebruiken en hun meer of minder megalomane ambities in te dammen. De afgelopen jaren is er sprake geweest van een ware tsunami aan veranderingen binnen de Sociale Wetenschappen. Om de voornaamste maar te noemen: de vorming van Colleges en Graduate Schools, de samenvoeging van onderzoeksinstituten en de volledige herziening van alle bachelorprogramma's. De belofte van al die hervormingen is: sneller, efficiënter, slagvaardiger, competitiever, aantrekkelijker. Bij het ontbreken van een fatsoenlijke nulmeting en in*

*een context van voortdurende verandering zijn die claims tamelijk gratuite. Op de werkvloer worden de beweerde voordelen op zijn minst ernstig betwijfeld. Bovendien is de veerkracht eruit. Men is massaal verandermoe. In een recent onderzoek binnen de faculteit over het thema werkdruk is de voornaamste aanbeveling dan ook: zorg voor meer rust in de organisatie, probeer de externe veranderdruk enigszins te beheersen en te temporiseren. Maar of de bestuurlijke durf bestaat zaken eens een tijdje bij het oude te laten, valt nog te bezien.*

*Dat alle veranderingen in het domein van de Sociale Wetenschappen zijn doorgevoerd zonder dat het primaire proces (onderwijs en onderzoek) daar al te veel onder heeft geleden, is een klein wonder te noemen. Het is zonder meer toe te schrijven aan de stille kracht van de organisatie. James Scott noemt dat in zijn fameuze boek Seeing like a State (1998) 'metis', de praktische wijsheid van gewone mensen, het vermogen om de structuren waarbinnen men moet opereren zo aan te passen en om te vormen dat ze nog werken ook. Het is onmiskenbaar de verdienste van onze staf dat bij al die grootschalige, snel doorgevoerde en niet altijd even goed doordachte reorganisaties het kind niet met het badwater is weggegooid. Ondanks alle beroering zijn onze opleidingen nog steeds OK, is het onderwijs overwegend aantrekkelijk en voldoende uitdagend en behoren we met ons onderzoek tot de top van Nederland en Europa. Daar mag best wat reclame voor worden gemaakt. En omdat we als Sociale Wetenschappen nu in één huis zitten, doen we dat via een gezamenlijk medium: #kijkSW. Een nieuw tijdschrift dat voortbouwt op de oude reputatie van de Nieuwskrant Geografie, Planologie en Internationale ontwikkelingsstudies. Een tijdschrift in een nieuw jasje, maar, naar onze stellige overtuiging, met de oude, vertrouwde kwaliteit. Het biedt een kijkje in de keuken van ons onderzoek en laat daarmee zien hoe bruisend, innovatief en relevant het onderwijs en onderzoek in onze disciplines is. Leesplezier verzekerd!*

Johan Post is directeur van het College Sociale Wetenschappen aan de UvA.



Foto: Juan-Carlos Goilo



Foto's: Thea Dukes

De Borneohof

## Indische Buurt Amsterdam: oude buurt, nieuw elan

*Thea Dukes*

*Op het Javaplein staat sinds kort een in het oog springend gebouw, de 'Borneohof'; door zijn trotse eigenaar, stichting de Alliantie, het 'pareltje van de Indische Buurt' genoemd. En inderdaad, dit indrukwekkende nieuwbouwproject met zijn markante hoektoren, sluit prachtig aan bij de directe omgeving. Bovendien bieden de nieuwe ondernemers, die er hun intrek hebben genomen, naast de 67 woningen, de nodige levendigheid aan het plein. Sta je voor dit gebouw, met uitzicht op de daarin gevestigde Coffee Company, een hypermoderne bibliotheek en een fitness centre, dan kun je je nauwelijks voorstellen dat dit het hart is van de Indische Buurt; een buurt die in 2007 nog prominent op de lijst stond van de 40 'aandachtswijken' van toenmalig Minister Vogelaar.*

In de Indische Buurt is een proces van herstructurering aan de gang. Dat zie je en dat voel je. Sommigen spreken van 'gestuurde' *gentrification* en durven zelfs te stellen dat de buurt de 'Pijp van de 21<sup>e</sup> eeuw' wordt. Of dat een gunstige ontwikkeling is, daarover zijn de meningen verdeeld. Bovendien is het de vraag of dat een realistisch

beeld is, want ongeacht de beloftes van de recente promotiecampagne (een 'wereldwijk'), blijft het een buurt met aanzienlijke hoeveelheden (sociale huur)woningen uit de hoogtijdagen van de stadsvernieuwing en met een complexe sociaal-economische problematiek. Hoe manifesteert die herstructurering zich in de Indische Buurt en vooral ook, waar? Dit artikel schetst een beeld van ontwikkelingen in de afgelopen 10 jaar en is gebaseerd op deskresearch en persoonlijke observaties in 2000 en 2011.

### Ligging van de Indische Buurt

De Indische Buurt is een oude, dichtbevolkte buurt in stadsdeel Oost en, net als de Pijp, Oud-West, de Oosterparkbuurt en de Staatsliedenbuurt, onderdeel van de negentiende-eeuwse gordel. Oorspronkelijk gebouwd tussen 1900 en 1930 in de voormalige 'Overamstelse Polder', moest de buurt de toestroom van havenarbeiders naar Amsterdam opvangen.

Dat was ook de periode waarin architecten van de Amsterdamse school furore maakten: sommige straten en panden hebben prachtige, ka-

rakteristieke gevels en mooie architectonische details. Spijtig genoeg maakte men grote haast met het bouwen en kreeg de opgehoogde poldergrond onvoldoende tijd om in te klinken. Bovendien gebruikte een aantal malafide aannemers veel te korte heipalen. Daardoor kampte de buurt al vanaf haar ontstaan met verzakkingen en werden al in 1936 enkele huizen aan het Ambonplein gesloopt. Toen het Oostelijk havengebied vanaf de jaren '60 zijn havenfunctie verloor en verviel tot industrieel *waste land* kwam de buurt bovendien geïsoleerd te liggen.

### Problematiek en Beleid 1970-2000

Fysiek ging de buurt dusdanig achteruit dat de gemeente medio jaren '70 besloot om de buurt aan te pakken. In het kader van de stadsvernieuwing werd met sloop en nieuwbouw op rigoureuze wijze het kwaliteitspeil van de woningvoorraad verhoogd. Vele duizenden particuliere woningen werden met overheidsgeld aangekocht, vervangen door nieuwbouw en overgedragen aan woningcorporaties. Nieuwbouw in stadsvernieuwinggebieden, zoals in de Indische Buurt, bestond in de jaren '80 bo-



Figuur 1: Indische Buurt in Amsterdam



Figuur 2: Woningbezit van de corporaties in de Indische Buurt en lopende projecten (2009)

vendien vrijwel uitsluitend uit sociale huurwoningen. Het resultaat van deze ingrepen was dus niet alleen veel nieuwbouw, maar ook een enorme stijging van het percentage sociale woningbouw in de buurt. Pas veel later heeft het Amsterdamse gemeentebestuur dat beleid verlaten en is ze in stadsvernieuwingsgebieden ook koopwoningen gaan realiseren. In samenhang met de stadsvernieuwing deden zich ook ingrijpende demografische veranderingen voor: veel van de oorspronkelijke bewoners vertrokken naar de randgemeenten. Hun plaats werd grotendeels ingenomen door migrantengezinnen, met een vaak zwakke sociaal-economische positie. Anno 2000 behoorde meer dan 60% van de 23.500 bewoners tot migrantengroepen van uiteenlopende achtergrond: Surinamers, Antillianen, Marokkanen, Turken en 'andere niet-westerse allochtonen'. Daarnaast bleef een groep oude, bejaarde bewoners over en een (groeïende) groep starters.

Gehinderd door de wet van de remmende voorsprong, zou je kunnen stellen dat de buurt rond de eeuwwisseling met een behoorlijke (vaak lelijke) erfenis uit de stadsvernieuwingsperiode zat: in het westelijk deel van de buurt dateerde 27% van de woningvoorraad uit de jaren '70 en '80 en in het oostelijk deel maar liefst 41% (Dienst Onderzoek+Statistiek, gemeente Amsterdam, 1999). Het percentage sociale woningbouw bedroeg in 2000 93%. Bovendien was er sprake van een schrijnende sociaal-economische problematiek onder de bevolking. Ondanks alle nationale en lokale beleidsaandacht die de buurt sinds de jaren '70 had gekregen, behoorde de Indische Buurt dertig jaar later tot een van de grootste achterstandswijken van Amsterdam: een hoge werkloosheid, een grote schuldenlast onder de bewoners, veel uitkeringen, huursubsidies en (dus ook) een gemiddeld besteedbaar inkomen dat ver onder het gemiddelde voor de stad als geheel lag. In economische zin had de buurt bovendien zelf weinig te bieden, want er was nauwelijks werkgelegenheid.

### Begin van de eeuw: Samen Indische Buurt

Begin 2000 kwam er een grootscheepse vernieuwingsoperatie op gang. Aanvankelijk beperkte die zich tot de aanpak van het noordwest 'kwadrant', waar de fysieke en sociale problemen op dat moment de grootste waren. Er waren twee partijen bij betrokken: woningstichting de Dageraad (inmiddels opgegaan in de Alliantie) en stadsdeel Zeeburg (inmiddels opgegaan in stadsdeel Oost). Maar de samenwerking breidde zich uit: op 11 juli 2007 verbonden ook de gemeente Amsterdam en de andere woningcorporaties (Ymere en Eigen Haard) zich aan deze operatie, met de ondertekening van het 'Convenant Indische Buurt'. Daarbij hadden zij een gezamenlijke, integrale aanpak van de buurt als geheel voor ogen. De drie betrokken corporaties, die daar een aanzienlijk woningbezit hadden en dus ook de mogelijkheid om in te grijpen, beloofden € 275 miljoen te investeren in de periode 2007-2010 (zie figuur 2).

Bij die vernieuwingsoperatie stond de 'differentiatie van de woningvoorraad' centraal. Deze aanpak sloot aan bij de nationale- en gemeentelijke beleidsvisie en was gestoeld op de aanname dat je door middel van differentiatie van de woningvoorraad de concentratie van achterstand kunt doorbreken. Met andere woningen trek je immers ook andere bewoners. Maar met die differentiatie werd tevens een proces van *gentrification* geïnitieerd; een omstreden proces waarbij de woningvoorraad in oude (veelal voormalige arbeiders)wijken wordt gerenoveerd en er een instroom van midden- en hogere inkomensgroepen plaatsvindt. Het gaat gepaard met de omzetting van huur- naar koopwoningen en met stijgende huizenprijzen, met als gevolg een uitstroom van oorspronkelijke bewoners die hun (sociale) huurwoningen verliezen of hun huizen niet meer kunnen betalen. Voorstanders van gentrification zien het als een kans om de concentratie van achterstand te doorbreken, tegenstanders trekken die aanname in twijfel en wijzen op de ethische kanten van het proces.

In het geval van de Indische Buurt was differentiatie van de woningvoorraad overigens zeker niet het enige dat op de agenda stond: stadsdeel en corporaties namen ook initiatieven in bredere zin, zoals het opknappen en beter onderhouden van de openbare ruimte, het stimuleren van de buurteconomie en het opzetten van sociaal-economische beleidsprogramma's. Een korte rondgang langs deze 'wijkenpak'.

### Transformatie van de woningvoorraad

Om de diversiteit van de woningvoorraad te vergroten, is flink geïnvesteerd in verbetering van de kwaliteit van de woningen. Ook is een gedeelte van de kleine woningen samengevoegd waardoor het aantal grote woningen is toegenomen. Een deel van de (veelal voormalige sociale huur)woningen is verkocht. Daarbij hebben de convenantpartners afgesproken het percentage sociale huurwoningen (93% in 2000) terug te brengen tot 70% in 2010; een afspraak die gold voor de buurt als geheel, want er mochten wel verschillen zijn in differentiatie naar deelgebieden.

Deze ontwikkelingen zie je duidelijk terug op buurtcombinatie- en buurtniveau. De Indische Buurt bestaat uit twee buurtcombinaties: de Indische Buurt West (G31 in figuur 3)



Figuur 3: Indische Buurt naar buurtcombinaties en buurten (2005)

Buurt	Eigenaar/ Bewoner	Sociale Verhuur	Particuliere Verhuur	Totaal			
M31a NW kwadrant Indische Buurt Noord	639	29,2%	1.155	52,7%	397	18,1%	2.191
M31b NW kwadrant Indische Buurt Zuid	534	22,1%	1.421	58,9%	457	19,1%	2.412
M31c ZW kwadrant Indische Buurt	178	10,3%	1.504	86,7%	53	3,1%	1.735
M32a NO kwadrant Indische Buurt	405	13,6%	2.261	75,6%	324	10,8%	2.990
M32b ZO kwadrant Indische Buurt	208	11,9%	1.362	77,7%	182	10,4%	1.752
M32c Zeeburgerdijk Oost	102	53,1%	70	36,5%	20	10,4%	192
M32d Flevopark	0	0,0%	0	0,0%	6	100%	6

Figuur 4: Woningvoorraad naar eigendom in 2010 voor buurtcombinaties Indische Buurt West (M31) en Indische Buurt Oost (M32)

en Indische Buurt Oost (G32 in figuur 3), die door de Molukkenstraat van elkaar worden gescheiden. Beide buurtcombinaties zijn weer onderverdeeld in buurten, met ook daar wegen (de Javastraat en de Insulindeweg) als scheidslijnen.

Vergelijk je de woningvoorraad naar eigendom in 2002 met de situatie in 2010, dan blijkt deze inderdaad ingrijpend te zijn veranderd. Zo is het percentage sociale huurwoningen in de hele Indische Buurt gedaald van 78% in 2002, naar 69% in 2010; in het westelijk deel is de daling bovendien sterker dan in het oostelijk deel. Tegelijkertijd is het percentage eigenaar/bewoner in die jaren sterk gestegen: in Indische Buurt Oost is het verdubbeld (van 8% naar 15%), in Indische Buurt West is het percentage zelfs vervijfvoudigd (van 4% naar 21%). Het totale aantal woningen is iets afgenomen (van 11.374 in 2002 naar 11.278 in 2010)([www.os.amsterdam.nl](http://www.os.amsterdam.nl)).

Op een lager schaalniveau bekeken, het niveau van de buurt, zijn die onderlinge verschillen nog sterker. Zo is binnen Indische Buurt West het percentage eigenaar/bewoner het hoogste in het noordwestelijk deel van het kwadrant (29%). Het percentage sociale huurwoningen is daar in vergelijking met de rest van het kwadrant het laagste (53%). In het zuidwestkwadrant daarentegen blijkt het percentage sociale huurwoningen echter nog altijd zeer hoog (87%) (figuur 4).

In Indische Buurt Oost valt vooral op dat de woningvoorraad er in het dichtbebouwde noord- en zuidoostelijk deel voor meer dan driekwart uit sociale huurwoningen bestaat. De eigendomsverhoudingen op de Zeeburgerdijk Oost en het Flevopark zijn wezenlijk anders (figuur 5).

Die verschillen binnen de Indische buurt zijn illustratief voor de ontwikkelingsrichting die de corporaties en het stadsdeel voorstaan. Daarbij worden de buurtkwadranten geprofileerd aan de hand van eigen thema's en doelgroepen, omdat zij, naar het idee van de corporaties, anders te weinig onderscheidend zijn: 'stadswonen' (Noordwestkwadrant), 'zorg(eloos)wonen' (Noordoostkwadrant), 'goedwonen' (Zuidwestkwadrant) en 'parkwonen' (Zuidoostkwadrant). Op papier ziet die differentiatie naar kwadrant er wat gekunsteld uit, maar de plan-

	Eigenaar/ Bewoner		Sociale Verhuur		Particuliere Verhuur		Totaal
Indische Buurt West (M31)	1.351	21,3%	4.080	63,4%	907	14,3%	6.338
Indische Buurt Oost (M32)	715	14,5%	3.693	74,8%	532	10,8%	4.940
Indische Buurt	2.066	18,3%	7.773	68,9%	1.439	12,8%	11.278

**Figuur 5: Totale woningvoorraad naar eigendom in 2010 voor Indische Buurt en buurtcombinaties M31 en M32**

nen lijken vooral bedoeld om bestaande accenten te versterken.

### Buurteconomie en openbare ruimte

Een ander speerpunt in de wijkaanpak is het stimuleren van de buurteconomie. Met een promotiecampagne, getiteld 'Indische Buurt: Amsterdamse Wereldwijk', is geprobeerd om het imago van de buurt te verbeteren en op deze wijze nieuwe (kleinschalige) bedrijvigheid en 'stadsdeeloverstijgende ondernemingen' aan te trekken. De corporaties dragen hun steentje bij in de vorm van de exploitatie van maatschappelijk vastgoed. De eerdergenoemde Borneohof aan het Javaplein lijkt daarvan een geslaagd voorbeeld, net als de voormalige Timorschool (d.d. 1911) aan het Timorplein. Na vertrek van het ROC, werd deze door (mede-)eigenaar Ymere verbouwd tot een 'multifunctioneel centrum' voor meerdere (nieuwe) ondernemers die in de loop van 2007 hun deuren openden: een Stayokay, bioscoopzalen, een theater, een café-restaurant, congres- en vergaderzalen, een fietsenwerkplaats voor werkloze jongeren en een kantoorcentrum voor startende ondernemers. Een groot deel van deze voorzieningen trekt een breed publiek en heeft duidelijk een buurt-overstijgend karakter.

Maar het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid stuit ook op beperkingen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de herontwikkeling van de Javastraat; de belangrijkste winkelstraat van de Indische Buurt. In 2008 onderging de straat

weliswaar een uitgebreide opknappbeurt, maar stadsdeel en de corporaties vonden het winkelaanbod te weinig gevarieerd en kwalitatief onder de maat. Kledingwinkels waren er bovendien nauwelijks te vinden. Invloed uitoefenen op het type bedrijven in de straat bleek lastig, vanwege het vele particuliere woningbezit. Ook bood het bestemmingsplan niet altijd de vereiste ruimte voor nieuwe ontwikkelingen. Omvorming van deze straat tot een 'multiculturele boulevard', het paradepaardje van de buurt, zal dus nog wel de nodige inspanningen vergen.

De openbare ruimte, primair het aandachtsgebied van het stadsdeel, is op een aantal plaatsen opnieuw ingericht (Javastraat, Javaplein, Timorplein) en oogt fris. Tegelijkertijd zijn er nog altijd vrij troosteloze gebieden waar de nodige eer te behalen valt, zoals het gebied rondom het Muiderpoortstation.

### De 'Pijp van de 21e eeuw'?

Dat overheid en woningcorporaties deze ingrijpende vernieuwingsoperatie in gang hebben gezet is niet zo verwonderlijk. De buurt kampt wel met achterstand, maar heeft tegelijkertijd een aantal gunstige kenmerken. Ontwikkeling van woningbouw vanaf 1980 in het aangrenzende Oostelijk Havengebied en het naburige IJburg, en de ontwikkelingen langs de IJ oevers en de bouw van het Amsterdam Science Park (UvA) hebben er voor gezorgd dat de buurt veel centraler is komen te liggen en economisch meer impulsen krijgt. Aantrekkelijk is ook de toegankelijkheid van het 'buitengebied', met het mooi aangelegde Flevopark, het 'Nieuwe Diep' en het IJ nabij. Bovendien is de bereikbaarheid een pré: niet elke buurt heeft immers de luxe van een eigen treinstation (het Muiderpoortstation) en twee stations op fietsafstand (Centraal Station en Science park).

De herstructurering kun je ook interpreteren als een soort 'gestuurd' gentrification proces. Tegenstanders van dergelijke processen leggen uitsluitend de nadruk op de verliezers, in het bijzonder degenen die hun sociale huurwoning verliezen. En die zijn er onmiskenbaar, niet alleen in de Indische Buurt maar ook in andere buurten waar herstructurering



De voormalige Timorschool

plaatsvindt. Maar met een streven naar een ondergrens van 70% sociale woningbouw in de Indische Buurt, nog altijd een zeer hoog percentage, zou het te eenvoudig zijn om te stellen dat 'de hele groep' uit de buurt wordt verdreven. De eigendomsverhoudingen worden bovendien niet in eenzelfde mate omgegooid als in de jaren '80. De nagestreefde differentiatie naar buurtkwadrant geeft blijk van meer nuance. Tegelijkertijd gaat de herstructurering veel verder dan differentiatie van de woningvoorraad met het stimuleren van de buurteconomie, het opknappen van de openbare ruimte en de talloze sociaal-economische beleidsprogramma's. Ook de grootschalige gebiedsontwikkeling rondom het Flevohuis, het Muiderpoortstation en het Sumatraplantsoen -voorlopig helaas afgeblazen door de economische situatie- zou de buurt integraal ten goede komen.

Maar of de Indische Buurt zich ooit tot 'de Pijp van de 21e eeuw' zal ontwikkelen is de vraag. Dat toekomstbeeld lijkt door de economische malaise buiten bereik te liggen. Voorlopig komt deze wereldwijk hoe dan ook in rustiger vaarwater.

Graag wil ik Annalies Teernstra en Wouter van Gent bedanken voor hun waardevolle commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

### Geraadpleegde bronnen:

Dukes, T. (2002) Urban Development Programmes in Amsterdam: A preliminary assessment. Universiteit van Amsterdam: AME.

Gemeente Amsterdam, Stadsdeel Oost, Woningcorporatie Ymere, Stichting De Alliantie, Woningstichting Eigen Haard (2010) Hoofdpijnenakkoord Indische Buurt 2010-2014. Amsterdam, 16 December 2010.

KEI Kenniscentrum Stedelijke Vernieuwing (2008). Projecten: Amsterdam, Indische Buurt Website (op 30 september bezocht): [http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page\\_id=1897&item\\_type=project&item\\_id=326](http://www.kei-centrum.nl/view.cfm?page_id=1897&item_type=project&item_id=326)

O+S Dienst Onderzoek en Statistiek (1999) Diadam. Gemeente Amsterdam.

Stadsdeel Zeeburg (2007) *Convenant Vernieuwing Indische Buurt 2007 - 2010*. Amsterdam. Gemeente Amsterdam.

Zonneveld, J. (2006) Corporaties nemen voortouw bij aanpak Indische Buurt. NUL20 nr 27.

### Websites:

<http://www.bma.amsterdam.nl>

<http://www.cartostudio.nl>

<http://www.dearchitect.nl>

<http://www.kei-centrum.nl>

<http://www.os.amsterdam.nl>

<http://www.static.panoramio.com/photos/original/15957032.jpg>

Thea Dukes is universitair docent bij de UvA, opleiding Algemene Sociale Wetenschappen en als onderzoeker verbonden aan AISSR (Urban Geographies).



Openbare ruimte rond het Muiderpoortstation

# Oranje Boven

*Tim ten Ham en Christian Bröer*

*Bij de presentatie van het WRR-rapport *Identificatie met Nederland* (2007) laaide opnieuw de discussie op over het bestaan van ‘de’ Nederlander of ‘de’ Nederlandse identiteit. Prinses Máxima opperde de stelling dat deze identiteit geen onveranderlijk gegeven is, maar juist gekenmerkt wordt door verscheidenheid en pluriformiteit. Geert Wilders deinsde er niet voor terug de uitspraken van Máxima te (dis)kwalificeren als ‘goedbedoelde politiek correcte prietpraat’. Rita Verdonk deed er bij de oprichting van haar nieuwe politieke beweging *Trots op Nederland* nog een schepje bovenop door te stellen dat ‘een sterke ‘weg-met-ons’-stroming ons al jaren wil doen geloven dat onze cultuur niet bestaat’ die ‘het Sinterklaasfeest ter discussie stelt en overal slavernijmonumenten wil oprichten’. Zij wierp zich hierbij op als hoeder van de Nederlandse cultuur en Nederlandse vrijheden, die in een globaliserende en multiculturele samenleving aan allerlei gevaren en bedreigingen bloot zouden staan. Hierbij bewandelden Wilders en Verdonk een pad dat een paar jaar eerder was ingeslagen door Pim Fortuyn, die de ‘linkse kerk’ verantwoordelijk hield voor het ‘drama van de multiculturele samenleving’. Progressieve, links-liberale politici zouden Nederlandse normen en waarden, die het fundament vormen van ‘onze’ cultuur, verwaarlozen. Vooral de ‘multiculturele samenleving’ en cultuurrelativisme zouden de boosdoener zijn.*

In deze en andere uitingen komen twee stellingen terug: ten eerste dat Nederlanders meer nationale trots moeten hebben of mogen laten zien dat ze trots zijn, ten tweede dat vooral links-liberale politici te weinig oog hebben voor (bestaande of ontbrekende) trots. In plaats van deze stellingen

zelf – opnieuw – te onderzoeken, hebben we een andere (driedelige) hypothese geformuleerd: dat er al veel langer wel degelijk sprake is van overheidsbeleid gericht op de versterking van nationale identiteit, dat ook links-liberale kabinetten zich hierover hebben ontfermd en dat dit mede heeft bijgedragen aan een versterking van nationaal besef. Overdreven gesteld hebben we ons afgevraagd of de paarse kabinetten de weg vrijgemaakt hebben voor Wilders en Verdonk. Een korte verkennende studie laat zien dat hier inderdaad aanwijzingen voor zijn. Daarvan doen wij hier verslag.

Deze studie werd door de eerste auteur uitgevoerd in het kader van het honoursprogramma\* van de bachelor Sociologie aan de Universiteit van Amsterdam, onder begeleiding van de tweede auteur, die als onderzoeker en docent werkt aan de afdeling Sociologie en Antropologie. Eerder kon Bröer (2006, Kroesen en Bröer 2009) laten zien dat bijvoorbeeld het overheidsbeleid voor geluid van vliegtuigen van invloed is op hoe burgers dat geluid beleven. In die geest kijken we nu wat het overheidsbeleid ten aanzien van nationale identiteit is en of dat doorwerkt in het nationaal besef van Nederlanders. Daarbij kijken we nu naar twee terreinen: topsportbeleid en cultuurbeleid in de jaren negentig van de vorige eeuw, dus in de periode voorafgaande aan de opkomst van nationalistische partijen.

In dit verkennende onderzoek bleek snel dat nationale trots met veel meer factoren samenhangt dan met specifieke beleidsmaatregelen. Maar verrassende resultaten zijn er wel degelijk. Ondanks het feit dat men al decennia trots is op Neder-

land, zet het Rijk in de eerste helft van de jaren negentig in op beleid voor versterking van nationale identiteit.

In de eerste plaats kunnen we uit vragenlijsten-onderzoek afleiden dat veel Nederlanders behoorlijk trots zijn op hun land. In tabel 1 zien we welk deel van de Nederlanders zegt ‘tamelijk’ of ‘zeer trots’ te zijn op de vraag: Kunt u aangeven hoe trots u bent op uw nationaliteit? Dat wil overigens nog niet zeggen dat zij daarmee ook nationalistisch zijn, je kunt immers ook trots zijn op tolerantie en culturele verscheidenheid.

Zo zien we in de Eurobarometer dat halverwege de jaren negentig het aantal Nederlanders dat tamelijk tot zeer trots was op hun land lager is dan in de periode daarvoor, maar dat in de jaren daarna, aan het eind van de jaren negentig en in het begin van het nieuwe millennium de Nederlandse trots een nog niet eerder behaalde piek bereikt (Figuur 1). De nationale trots is in de afgelopen jaren redelijk constant gebleven. Afgaande op deze gegevens blijkt eerder dat Nederlanders aan het begin van 21e eeuw trotser zijn dan ooit, en dat dit trotse gevoel langer beklijft.

Ten tweede zijn er, zoals gezegd, aanwijzingen dat PvdA- en D66-ministers in de jaren negentig beleidsmaatregelen hebben genomen om gemeenschappelijk nationaal gevoel onder de Nederlandse bevolking aan te wakkeren of die burgers moesten zien te binden in nationaal en cultureel burgerschap. Juist omdat deze beleidsactiviteiten plaatsvonden onder de verantwoordelijkheid van diegenen die nu als cultuurrelativistische kosmopolieten te boek staan, zijn deze beleidsprocessen niet als nationalistisch geïnterpreteerd. Toch constateren we in deze periode



Foto: Kevin Rosseel

Rijksmuseum Amsterdam

aan de kant van de overheid een bewustwording van de maatschappelijke en 'positieve' effecten of bindende werking van sport en cultuur. Er valt niet alleen een fascinatie voor topsportsucces en nationale trots waar te nemen, maar ook een danige gerichtheid op cultuurbehoud, de waarde van 'ons' nationaal cultureel erfgoed en de overdracht van gemeenschappelijke, gedeelde culturele waarden die als een blijvende verworvenheid van 'de' Nederlandse samenleving en cultuur beschouwd worden. De verbeelde gemeenschap van de natie wordt hier dan als een soort vluchtheuvel voorgesteld, als de nog overgebleven zekerheid waar we ons allemaal aan kunnen vastklampen als we even niet meer weten wat 'onze' plek is in een uitdijende wereld. Dit is des te opvallender omdat het beleid het publieke debat over 'de' Nederlandse identiteit ruim een decennium voor lijkt te zijn.



Oranjefans op het Museumplein

Zo worden de toenemende investeringen in en de professionalisering van de topsportsector halverwege de jaren negentig gelegitimeerd door te wijzen op de bijdrage die topsporters kunnen leveren aan het 'positieve wij-gevoel' en een 'positieve nationale trots'. Door topsport te bevorderen zouden Nederlanders de mogelijkheid krijgen om 'zich te identificeren met succes'. De (top)sport verstatelijkt in de jaren negentig: er komt veel meer en veel ingrijpender beleid van de rijksoverheid. Sport wordt een instrument om andere zaken mee te realiseren: nationale trots, cohesie, integratie, gezondheid en nog veel meer. De overheid hoopt door middel van sport allerlei sociale problemen op te lossen, inclusief het stimuleren van een vermeend gebrek aan nationale trots en binding. 'Topsport lijkt één van de weinige fenomenen te zijn, die openlijke identificatie van de samenleving met Nederland en openlijke gemeenschappelijke vreugde oproept', aldus een beleidsrapport van NOC\*NSF uit 1992. Topsport heeft niet meer de status van een leuke vrijetijdsbesteding of een individuele ontplooiingsmogelijkheid zoals dat in de jaren zeventig en tachtig het geval was. Vanaf de jaren negentig geldt de beoefening van topsport, zo staat te lezen in de nota *Wat sport beweegt* (1996), als 'een primaire tijdsbesteding, te vergelijken met een volledige baan' en 'een zaak van nationaal belang' (NOC\*NSF, 1993).

	1982	1983	1984	1985	1986	1988	1994	1997	1999
Tamelijk/ zeer trots	78,6	83,0	79,6	84,2	80,5	83,8	73,1	84,7	87,1
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2008	
Tamelijk/ zeer trots	86,8	86,4	86,6	85,2	87,5	87,6	87,5	83,0	

Figuur 1: De mate van trots die Nederlanders voelen, 1982-2008. (in procenten)

Bron: The Mannheim Eurobarometer Trend File, 1982-2006, Culturele veranderingen (SCP), 2008

In tegenstelling tot sportbeleid, dat pas vanaf de jaren negentig op nationale identiteit gericht is, gaat het rijksbeleid er al veel langer van uit dat cultuur gebruikt kan worden voor andere doeleinden dan de intrinsieke motivatie van de beoefenaars en de waarde van de kunst zelf. Zo kan al in de negentiende eeuw gesproken worden van een zeker cultureel nationalisme. Dit cultureel nationalisme kreeg vorm in een cultuurpolitiek, voornamelijk gepropageerd door de in de staatsinstellingen werkzame liberale en verlichte burgerij. Kunst en cultuur werden door deze 'verlichte burgers' ingezet om 'het volk' te beschaven, op te voeden, te verheffen en hun nationale besef bij te brengen. Bij het cultuurbeleid in de jaren negentig zien we een overeenkomstige ontwikkeling. Onder het ministerschap van Hedy D'Ancona (PvdA, 1989-1994) is in 1991 het Deltaplan Cultuurbehoud in werking getreden, waarbij onaanvaardbare achterstanden in het onderhoud van de collecties van musea en archieven – het culturele erfgoed – moesten worden weggevoerd.

De cultuurnota *Investeren in cultuur* (1992) stelt dat juist in een tijd van snelle verandering het culturele erfgoed 'als de materiële neerslag van onze beschavingsgeschiedenis, (...) een heel direct punt van herkenning [vormt] waar verandering en verwarring soms lijken te overheersen'. Daarnaast wordt benadrukt dat 'het zoeken naar wat mensen als volk of natie samenbindt en onderscheidt van andere' voortkomt uit het verlangen 'te weten waar je vandaan komt om beter te begrijpen wie je bent'. D'Ancona liet ons in een interview echter weten dat het stimuleren van nationale trots nooit een bewuste ambitie is geweest van deze beleidsmaatregelen – ze maakte expliciet duidelijk dat ze wars was van nationalistische retoriek. Tegelijkertijd vertelde zij wel dat het enigszins strategisch was om, gerelateerd aan het Deltaplan, burgers een houvast mee te geven door hen bekend te maken met het historische verhaal van Nederland. Burgers zouden hierdoor steviger in hun (nationale) schoenen staan, zodat ze in een uitdijende wereld weten waar hun vertrekpunt zit en waar ze thuishoren. Volgens ons kunnen deze pogingen om het nationale, culturele erfgoed van de ondergang te behoeden wel degelijk als nationalistisch geïnterpreteerd worden, ook al was dat niet de intentie van de verantwoordelijke politieke ambtsdragers of beleidsmakers van dat moment. Het cultuurbeleid van de jaren negentig lijkt op wat Michael Billig (1995) 'banaal' of alledaags nationalisme noemt. Het gaat juist om de ideologische praktijken die vervat zitten in 'gewone' politieke strategieën. Billig gaat ervan uit dat nationale staten zich op een geloofwaardige wijze moeten zien te reproduceren om te kunnen blijven bestaan. De wijze waarop dit gebeurt, moet ervoor zorgen dat de natie zichtbaar is tussen de andere (omringende) naties. Juist in een globaliserende wereld die de etnische en culturele homogeniteit van de natie zou kunnen ondermijnen, tracht de natie nationale of culturele uniciteit te benadrukken.

In de volgende, 'paarse', kabinetsperiode (Kok I, 1994-1998) krijgen deze (banaal) nationalistische beleidsmaatregelen binnen de culturele sector een vervolg. Onder het bewind van staatssecretaris Aad Nuis (D66) wordt onder andere de culturele waarde van de Nederlandse taal meer en meer ingezien. De cultuurnota *Pantser of ruggengraat* (1996) stelt dat het spreken van dezelfde taal 'landen en volken een gevoel van saamhorigheid [geeft]' en dat 'het Nederlands een culturele schatkamer van de eerste orde [is], en bovendien (...) een cultuurkenmerk dat in de persoonlijkheid wortelt'. Of, zoals staat in de *Uitgangspunten voor cultuur-*

beleid (1995): 'Nederlanders zijn vaak trots op hun talen, maar zouden dat zeker niet minder moeten zijn op hun eigen taal'. Alle redenen voor Nuis om het Nederlands als de taal van bestuur, onderwijs en wetenschap wetelijk vast te leggen.

Nederlanders zijn de afgelopen decennia steeds behoorlijk trots op hun land. De opkomst van populistische partijen kunnen we dan ook niet met een zogenaamd toenemende kloof tussen burgers en politici verklaren. Wat veranderd is, is de politieke omgang met nationale trots. Uit deze studie – waarvan hierboven slechts enkele bevindingen zijn weergegeven – blijkt dat politici van links-liberale snit, nog voor de millenniumwisseling, bezorgd waren over gemeenschappelijkheid, thuisgevoel, geborgenheid, houvast, onderlinge verbondenheid en de betekenis van een collectieve identiteit. Dit ondanks het feit dat een groot deel van de burgers Nederland als positief identificeert. Of het beleid om trots te versterken effect heeft gehad kan aan de hand van deze studie niet uitsluitend beantwoord worden. In de tweede helft van de jaren negentig stijgt het aandeel trotse Nederlanders, maar dat zijn schommelingen binnen een altijd al grote meerderheid. Wel staat vast dat aandacht voor nationale identiteit niet is voorbehouden aan bepaalde recente politieke partijen of personen. Onderscheidend is eerder wáár men trots op wil zijn, een eenvoudige of een veelvormige cultuur in Nederland.

#### Geraadpleegde literatuur

Billig, M. (1995): *Banal Nationalism*. Thousand Oaks: SAGE Publications.  
 Bröer, C. (2006). *Beleid vormt overlast, hoe beleidsdiscoursen de beleving van geluid bepalen*. Amsterdam: Aksant.  
 Kroesen, M., & Bröer, C. (2009). Policy discourse and people's internal frames on declared aircraft annoyance: an application of Q-methodology. *Journal of the Acoustical Society of America*, 126(1), 195-207.

#### Geraadpleegde beleidsnota's

AT Kearney/NOC\*NSF (1992): *Sport als bron van inspiratie voor onze samenleving*. Amsterdam: AT Kearney.  
 NOC\*NSF (1993): *Topsport in samenhang: het integraal topsportbeleidsplan NOC\*NSF 1993-96*. Arnhem/Rijswijk.  
 OCW, ministerie van (1995): *Pantser of ruggengraat. Uitgangspunten voor cultuurbeleid*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.  
 OCW, ministerie van (1996): *Pantser of ruggengraat. Cultuurnota 1997-2000*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.  
 VWS, ministerie van (1996): *Nota: Wat sport beweegt. Tweede Kamer, vergaderjaar 1996-1997*, 25.125, nrs.1-2. Den Haag: Sdu.  
 WVC, ministerie van (1992): *Nota Cultuurbeleid 1993-1996. Investeren in cultuur*. Den Haag: Sdu.

\* Voor studenten die meer willen en kunnen dan de reguliere bacheloropleiding Sociologie, is er het honoursprogramma. Studenten kunnen zich via dit programma verdiepen en verbeteren in het vakgebied. Door het volgen van interdisciplinaire vakken krijgen excellente studenten de mogelijkheid om bredere en andere inzichten te ontwikkelen. Daarnaast levert een honourscertificaat uiteindelijk een diploma op dat een duidelijke meerwaarde heeft in zowel binnen- als buitenland.

Tim ten Ham is honoursstudent Sociologie. Christian Bröer is universitair docent bij Sociologie, afdeling Sociologie & Antropologie.



# Hogesnelheidsleed

Stan Majoor



Foto: Daniel Sparring

Groene Hart tunnel

*Eind jaren tachtig werd het voornemen uitgesproken door de Nederlandse Spoorwegen (NS) om ook Nederland aan te takken op het snel groeiende net van hogesnelheidslijnen in de ons omringende landen. Nederlandse planologen werden enthousiast en zagen al snel de economische en ruimtelijke potentie van deze nieuwe superieure vorm van openbaar vervoer. De trein zou weer hip worden en de hogesnelheidslijn moest, net als in de snel groeiende netwerken van Frankrijk, Duitsland en Japan, uiterst competitief worden ten opzichte van de auto en het vliegtuig op middellange afstanden. De aantakking op de netwerken in de buurlanden zou bovendien de internationale concurrentiepositie versterken. Het omzetten van ambities naar concrete investeringen bleek echter een stuk lastiger, kunnen we na ruim twee decennia vaststellen.*

*Wat sinds het begin van de jaren negentig volgde was een uiterst moeizaam besluitvormingsproces over kosten, baten, tracékeuzes, halteplaatsen en tunnels van de nieuwe lijnen. De plannen voor de HSL-oost (Amsterdam, Utrecht, Arnhem en verder) sneuvelden in dit proces. Vreemd genoeg rijdt op dit tracé wel al jarenlang een 'snelle' Duitse ICE trein, die zich vanaf Zevenaar keurig aan de Nederlandse spoormaximumsnelheid van 140km/h moet houden en regelmatig achter vertraagde stoptreinen boemelt. De stations van Utrecht en Arnhem kwalificeerden zich ondanks het afblazen van de snelle lijn wel moeiteloos als 'toekomstige hogesnelheidstrein' stations en kregen forse sleutelproject-subsidies van het rijk voor stationsaanpassingen. Investerings die op zich nuttig zijn, maar geen enkele relatie lijken te hebben met die paar niet-zo-snelle internationale treinen die er per dag stoppen.*

De Zuiderzeelijn was lange tijd het droomproject van de noordelijke provincies. Een snelle

verbinding, mogelijk zelfs een magneetspoorbaan, met de Randstad bleek volgens onderzoek echter nauwelijks een economisch impuls te geven aan het noorden. Het doortrekken van de lijn voorbij Groningen naar Bremen en Hamburg was bovendien niet interessante genoeg voor Duitsland waardoor een belangrijke meerwaarde wegviel. Ondanks veel gelobby uit het noorden werd het project afgeblazen en de beoogde bijdrage van het rijk omgezet in andere structuurversterkende investeringen. Het stoppen van de planvorming voor dit project had trouwens veel te maken met de economische en landschappelijke problemen die duidelijk waren geworden bij de enige lijn uit het oorspronkelijke plan die wél werd gebouwd: de HSL-zuid van Amsterdam via Schiphol naar Rotterdam en Antwerpen. Deze lijn, die al in 2006 gereed kwam maar waar pas in 2009 treinen over gingen rijden (daarover straks meer) kende een moeizaam besluitvormingsproces over de verschillende mogelijke tracés en werd geplaagd door vele kostenoverschrijdingen. Tot groot verdriet van Den Haag werd deze stad letterlijk gepasseerd omdat de rijksoverheid uiteindelijk koos voor het meest rechte tracé tussen Schiphol en Rotterdam. Ter 'compensatie' van de landschappelijke schade voor het Groene Hart werd tussen Leiderdorp en Hazerswoude een ruim 7 kilometer lange tunnel geboord onder weilanden.

Ten zuiden van Rotterdam waren er vele problemen om overeenstemming met de Belgen te krijgen over het tracé. Nederland gaf de voorkeur aan bundeling met de E19, maar hierdoor zou een veel groter deel over Belgisch grondgebied komen dan bij een bundeling met de bestaande spoorlijn via Roosendaal. Uiteindelijk is overeenstemming bereikt over het E19-tracé en heeft Nederland 370 miljoen bijgedragen aan de meerkosten voor België.

Met de moeizame besluitvorming over het tracé, de problemen met de aanbesteding van de bouw, de uit de hand gelopen kosten van het project (45% hoger dan verwacht) en de vertraging in de bouw waren de problemen met de HSL-zuid nog niet over: wie ging er straks rijden op de lijn, met welk materieel en hoeveel zou daarvoor betaald moeten worden? Dat waren vragen die lang voor onduidelijkheid zorgden.

Het rijk hoopte de dure aanlegkosten deels terug te verdienen via een forse gebruiksvergoeding van de toekomstige exclusieve exploitant van de lijn. Een consortium van NS en KLM, de 'High Speed Alliance' (HSA), won de rechten om voor 20 jaar de lijn exclusief te exploiteren. Met de wijsheid van nu blijkt dat deze partij een veel te optimistische inschatting heeft gemaakt van het reizigerspotentieel en de 'premium' die reizigers zouden willen betalen voor de hogere snelheid. Onder de dreiging van een faillissement zijn recent nieuwe afspraken gemaakt tussen het Rijk en de NS, dit tot grote ontevredenheid van de partijen die toentertijd al een veel lager – en wat nu blijkt realistischer – bod neerlegden. De nieuwe afspraak is dat de NS tot 2025 het recht krijgt ook met gewone intercitytreinen over de infrastructuur te laten rijden. Een deel van de problemen van HSA is ontstaan doordat de exploitatie niet optimaal kon starten op het moment dat de lijn gereed was. Dit kwam door vertraging met de invoer van het Europese treinbeveiligingssysteem ERMTS dat nog niet volledig uitontwikkeld was op het moment dat de lijn af was. Daarnaast werd de opdracht voor de bouw van hogesnelheidstreinen te laat gegeven en liet de levering dus op zich wachten. Een situatie waarvan de verschillende partijen (Rijk en HSA) elkaar de schuld geven.

In 2009 is uiteindelijk begonnen om met gehuurde treinstellen, die maximaal 160 km/h kunnen, heen en weer te gaan rijden onder de naam Fyra tussen Amsterdam Centraal, Schiphol en Rotterdam Centraal, met recent een uitbreiding naar Breda. Tot het moment dat HSA besloot de toeslag drastisch te verminderen, reed de Fyra bijna geheel leeg rond. Pas in de loop van volgend jaar zal er gereden worden met hogere snelheden (tot 250 km/h) wanneer de eerste nieuwe treinen operationeel zijn.

## Nieuwe stations

Met alle vertraging in de besluitvorming, bouw en opstart van exploitatie is het misschien wel nog vreemder dat de projecten rond het verbeteren van stations en stationsomgevingen van de halteplaatsen van de HSL anno 2011 ook nog nauwelijks gevorderd zijn. De ambitie van de rijksoverheid, en specifiek het toenmalige ministerie van VROM, was deze plekken zich als 'sleutelprojecten' voor de ruimtelijke ordening te ontwikkelen tot toonaangevende internationale toegangspoorten van ons land, waar in een aantrekkelijke stationsomgeving niet alleen de logistiek van de verschillende reismodaliteiten werd afgehandeld, maar waar ook ruimte was voor een intensief en gemengd stedelijk programma met woningen, kantoren en voorzieningen. Laten we in vogelvlucht kijken wat er van deze projecten is gekomen tot nu toe. Langs de nooit gebouwde HSL-oost werd door Ben van Berkel een zeer fraai futuristisch ontwerp gemaakt voor een vernieuwd Arnhem Centraal. Het bleek echter niet binnen het oorspronkelijke budget gebouwd te kunnen worden en dit leverde langdurige vertraging op. Utrecht Centraal is al vele decennia het middelpunt van uiterst complexe pogingen tussen publiek en particulier om tot een samenhangend plan te komen voor station, Jaarbeurs en winkelcentrum Hoog Catharijne. Na decennia van mislukte pogingen is pas recentelijk de eer-



Hogesnelheidslijn in de Benelux



De hogesnelheidstrein

ste voorzichtige start gemaakt. In Amsterdam stopt de hogesnelheidstrein tot op heden nog steeds op Amsterdam Centraal, terwijl juist Amsterdam Zuid in de beleidsnotities de eer heeft gekregen het hogesnelheidstreinstation van de stad te worden. Hier is de upgrade van het kleine station Amsterdam Zuid onderdeel van een complex plan voor de Zuidas. Doordat rijk, gemeente en particuliere partijen al ruim een decennium geen overeenstemming kunnen krijgen over een mogelijke overkluizing van de snelweg, is de ontwikkeling van het station vertraagd en is het station op dit moment nog veel te klein om deze extra treinen te ontvangen. In Den Haag wordt hard gewerkt aan het opknappen van Den Haag Centraal, al heeft het vastgoedprogramma om het station sterk te lijden onder de economische recessie. Meer dan een stopplaats voor een HSL pendeltrein zal het station echter niet worden. In Rotterdam werden ambitieuze plannen voor een nieuw station uiteindelijk onder politieke druk bijgesteld naar een meer haalbaar alternatief. De vertraging in besluitvorming heeft er echter voor gezorgd dat het station met de aanvang van de HSL-dienstregeling nog een grote bouwput is. In Breda is het station gereed voor een HSL pendel. Het grote project Via Breda om daarnaast het gebied rondom het station te ontwikkelen staat nog aan het begin en loopt door tot minstens 2025.

Kortom: ondanks de grote vertragingen rond het gereedkomen van de lijn en de start van de dienstregeling is het koppelen van deze nieuwe infrastructuur aan complexe opgaven voor gebiedsontwikkeling nog moeizamer gebleken.

#### Lessen

Met al de hooggespannen verwachtingen en een tegenvallende werkelijkheid is dit dus een dankbaar onderwerp voor een kritische beschouwing. Wat zijn nu enkele belangrijke lessen die hieruit geleerd kunnen worden?

- Het aanleggen van hogesnelheidstrein infrastructuur is duur en extreem lastig door de vele planologische procedures, maar ook gezien de aard van de investering. Het is een investering die misschien nuttig is in abstracte zin over een lange termijn, maar daarmee is deze ook moeilijk te verkopen. Dit terwijl de nadelen van de aanleg (hoge kosten, geluidshinder, doorsnijding, visuele barrières) concreet, begrijpelijk en mediageniek zijn. Het is dus belangrijk in het ontwerp van de lijn lange termijn doelstellingen te koppelen aan concrete, locale projecten die een meerwaarde hebben voor de doorsneden dorpen en gebieden. Dit maakt het project onlosmakelijk duurder en complexer. Hier moet van tevoren rekening mee worden gehouden in de afweging tot de aanleg.

- De verwachtingen rondom reizigersaantallen zijn erg positief geweest in de eerste fase van de besluitvorming, maar door de snelle opkomst van low-budgetairlines heeft de HSL sterke concurrentie gekregen voor zowel de zakelijke als de toeristische reiziger als het gaat om het grensoverschrijdende verkeer. Door de nog geringe tijdswinst ten opzichte van de vele 'concurrerende' treinen van de NS, die veel frequenter rijden dan de hogesnelheidstreinen, is er voor de binnenlandse reiziger meestal weinig noodzaak om over te stappen op de duurdere hogesnelheidstrein. Het is kortom belangrijk om gebruikspognozes voor de toekomst realistisch te houden, bijvoorbeeld door te kijken naar vergelijkbare spoorlijnen elders. De prognoses zouden zeker niet gemaakt moeten worden door partijen die zelf belang hebben bij de aanleg van de lijn. De recente omslag in het denken waarbij de infrastructuur nu ook beschikbaar wordt voor reguliere intercity's is een verstandige en realistische benadering, al zal deze het



Station Rotterdam (Artist impression)

nog moeilijker maken een hogere ticketprijs te gaan rekenen.

- Het koppelen van infrastructuurinvesteringen aan vastgoedinvesteringen is op zich nuttig vanwege de ecologische en economische meerwaarde van kantoren, winkels en woningen op goed met het openbaar vervoer bereikbare plekken. De cycli van deze markten laten zich echter moeilijk afstemmen met de meer overheidsgedreven investeringen van de infrastructuur. Dit dilemma is niet makkelijk op te lossen. Een overheid die zijn afspraken nakomt zou het voor marktpartijen wel veel makkelijker maken investeringen te timen.

- De ontwikkeling van stations en stationsomgevingen op een integrale manier is uiterst complex, door de vele betrokken partijen met verschillende achtergronden (publiek, particulier, investeerder, belegger, gebruiker). De vaak dure infrastructuur en openbare ruimte kan bijna alleen worden betaald wanneer rendabele met onrendabele investeringen worden verevend. Het is vaak maatwerk op kleine kavels met veel partijen dicht op elkaar. Belangrijk hierbij is een deskundige regisseur, liefst een publieke partij, die het project balanceert tussen doorzettingskracht – het maken van bindende afspraken over delen waar men het over eens kan worden – en een open blik naar de veranderende markten. Noodzakelijk is een aantrekkelijk en slim masterplan dat ruimte laat voor flexibiliteit en een vastgoedprogramma waarin het liefst eerst winstgevende functies worden gerealiseerd waarmee later verliesgevende elementen kunnen worden betaald.

Hoewel op basis van deze lessen veel verbeterd had kunnen worden is misschien wel de belangrijkste en meest fundamentele conclusie dat Nederland zowel geografisch (veel middelgrote steden dicht bij elkaar), geologisch (moeilijke grond), planologisch (ingewikkelde procedures veel overheden), politiek (consensus gedreven, 'voor iedereen wat' politiek: daarom veel HSL stopplekken) geen ideaal land lijkt te zijn voor hogesnelheidslijnen. De HSL-zuid heeft vele miljarden gekost, geld dat misschien beter gebruikt had kunnen worden om een belangrijker hiaat in ons nationale openbaar vervoer aan te pakken, namelijk het ontbreken van goede regionale openbaar vervoerssystemen in de noord- en zuidvleugel van de Randstad.

Er is uitgebreid onderzoek gedaan naar de totstandkoming van de HSL zuid en de hogesnelheidslijn stations: van een parlementaire commissie tot vele studies leidend tot artikelen, boeken en proefschriften. Dit heeft geleid tot talrijke aanbevelingen om dit soort projecten in de toekomst anders aan te pakken. Of we hiervan echt zullen leren zal de toekomst uitwijzen. Vast staat dat in dit soort situaties zich altijd een fascinerende strijd zal blijven afspelen tussen politieke ambities en de totstandkoming hiervan in een complexe maatschappij.

**Stan Majoor is universitair docent en opleidingsdirecteur van de bachelor Sociale geografie en Planologie aan de UvA.**



De echte hogesnelheidstreinen boemelen nog zonder passagiers door de polder

# Klagen toen en nu

Rineke van Daalen

In 1987 promoveerde ik op een onderzoek naar klagbrieven die inwoners van Amsterdam circa honderd jaar geleden aan de gemeente hadden geschreven. De inzet van dat proefschrift was mijn twijfel over de destijds gangbare stelling dat overheidsvoorzieningen en overheidsregelingen vooral van bovenaf waren opgelegd, als een instrument om de bevolking te beheersen en ze te disciplineren. Ik onderzocht stapels klagbrieven en concludeerde dat burgers de overheid ook toen al voor hun karretje probeerden te spannen, en dat ze zich ook toen al eisend opstelden. Hun houding tegenover de overheid en hun verwachtingen zijn onlosmakelijk verknoopt met de bestaande overheidsbemoedienis, burgers en overheid veranderen in relatie tot elkaar\*. Dat was het uitgangspunt van mijn onderzoek en ik probeerde de klagbrieven dan ook te begrijpen vanuit de relaties en interacties tussen burgers en de overheid.

Voor het jubileum van de Gemeentelijke Ombudsman van Amsterdam heb ik een vergelijking gemaakt tussen de oude klachten, geschreven tussen 1865 en 1920, en de klachten die tegenwoordig de ombudsman bereiken. Wat levert een vergelijking tussen toen en nu op, wat valt er te zeggen over verschillen en overeenkomsten? En wat zegt dat over veranderingen in de relatie tussen burgers en overheid, en tussen burgers onderling? Onderstaande notities zijn een beknopte weergave van het bredere artikel dat in het jubileumboek van de ombudsman (te verschijnen in 2012) is opgenomen.

## Klagen toen

De oude brieven die ik heb bekeken waren afkomstig uit de Amsterdamse archieven van Publieke werken, de Gezondheidscommissie en de Gemeente Tram. Ze geven een inkijkje in de problemen van inwoners van een stad, die snel groeide en die tegelijkertijd industrialiseerde. De stad bood ondernemende mensen kansen, avonturiers die het platteland verlieten om hier hun geluk te beproeven, mensen die in korte tijd rijk werden of die zich door scholing omhoog wisten te werken. De huisvesting van deze nieuwkomers, de straten, de waterleiding en de riolering waren niet op die nieuwe ontwikkelingen berekend. De sociale verhoudingen waren bijzonder bewegelijk, en dat alles bracht eigen problemen met zich mee.

De klachten verschilden per dienst, waarbij de verschillende diensten specifieke segmenten van de problemen van het snelgroeiende Amsterdam lieten zien. Klachten over de huisvesting, volksgezondheid en hygiëne kwamen bij Publieke Werken en bij de Gezondheidscommissie, botsingen tussen sociale klassen deden zich in het openbaar vervoer voor. Ik beperk me in dit stuk tot de klachten aan het gemeentelijke trambedrijf.

In veel van die brieven beschrijven de klagers kleine scènes met dialogen die je zo zou kunnen naspelen. Ze laten iets zien van het alledaagse leven in het openbaar vervoer van honderd jaar geleden, op een manier zoals dat zelden gebeurt. Het zijn kleine stukjes toneel die zich goed lenen voor een sociologische analyse vanuit het dramaturgische perspectief van de meester van het interactie-onderzoek, de socioloog Erving Goffman (1922-1982).

## Ongewenste ontmoetingen in de Amsterdamse tram

In de Amsterdamse tram bestond omstreeks 1900 geen verschil tussen 1e en 2e klasse. Passagiers uit verschillende sociale klassen en met heel verschillen-

de omgangsvormen troffen elkaar in dezelfde ruimte. Het ging om mensen die elkaar daarbuiten zelden of nooit zo nabij kwamen. Dat gaf fricties en daarover klaagden de passagiers. Ze klaagden over elkaars gedrag, maar ook over dat van de conducteur. Ze klaagden over elkaars gebrek aan fatsoen, stelden dat de conducteur hen netjes moest bejegenen en bij wijvingen verwachtten ze van hem bemiddeling en correctie. 'Zijn daar dan geen regels voor?' zo vroegen ze zich geërgerd af. En met het stellen van die vraag probeerden ze de gemeente aan te zetten tot de invoering van voorschriften die bij gebrek aan een fysieke afstand een sociale afstand konden creëren.

Het waren vooral burgers uit de middengroepen die zich beklaagden. De toegenomen sociale mobiliteit bood hun kansen op sociale stijging, maar creëerde ook nieuwe onzekerheden en een gevoeligheid voor statusverschillen. In de gemeentelijke tram bezorgden andere passagiers hun allerlei last en ongemak. Wie van een publieke voorziening als het openbaar vervoer gebruik maakten, gaf er blijk van niet over de financiële middelen te beschikken om sociale en ruimtelijke afstand ten opzichte van lagere groeperingen te bewaren. Ze waren daarom op de overheid aangewezen om hun eigen positie zeker te stellen en hadden dan ook veel te winnen bij gemeentelijke bemoedienis. Tegelijkertijd betekende het dat ze minder hoge eisen konden stellen dan in een koets met eigen chauffeur. De briefschrijvers waren zich hiervan goed bewust. In de tram gold het gelijkheidsbeginsel.

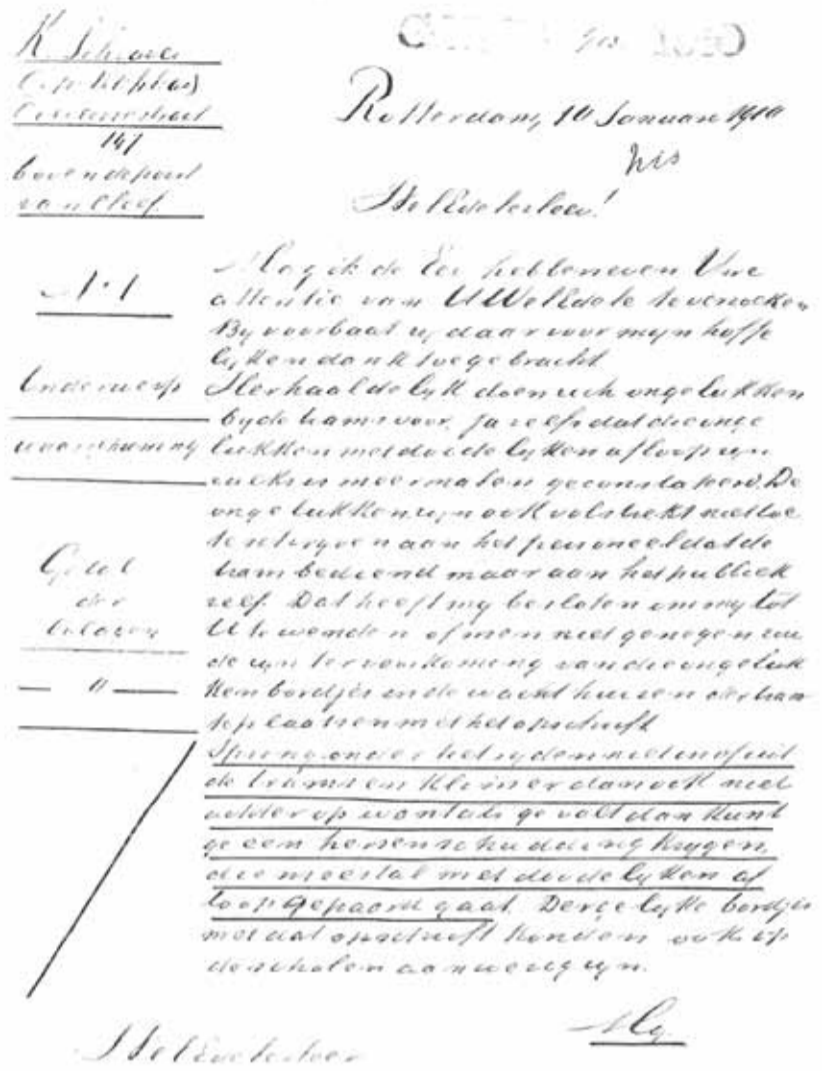
Passagiers ondervonden van dat principe zowel de voor- als de nadelen. Een nadeel was dat ze geen voorkeursbehandeling konden opeisen, een voordeel dat het ze een basis gaf om eisen aan andermans gedrag te stellen. Het was een wankel evenwicht, zoals het volgende voorbeeld illustreert. Een briefschrijver deelde tijdens een meningsverschil met een conducteur mee, dat hij inspecteur van politie was, niet omdat hij '[...] daardoor enig meer recht van reclameren meende te hebben dan een ander [...]', maar omdat hij '[...] den conducteur en den wagenbestuurder wilde doen inzien, dat hij niet was: de eerste de beste, die zoals de bestuurder het uitdrukte "smoesjes" kwam vertellen [...].'

## Klagen nu

Klachten zijn over een langere termijn toegenomen, en de behandeling ervan is geformaliseerd en geïnstitutionaliseerd. Om een impressie te geven van de aantallen: in 2001 ontving de Gemeentelijke Ombudsman van Amsterdam 1185 klachten, in 2010 waren het er 1756. Schommelingen op korte termijn kunnen te maken hebben met moeizaam verloopende projecten, zoals de Noord-Zuidlijn.

Sommige van de verzoeken en klachten die vandaag de dag de Gemeentelijke Ombudsman bereiken lijken sterk op de oude klachten. Ze gaan over de overlast van een afvalcontainer of een boom voor iemands raam, over straatverlichting die het niet meer doet omdat aan de riolering wordt gewerkt, over de hoogte van de schutting van de benedenburen. Maar er zijn ook verschillen: klagers van vroeger verzochten vaker nieuwe voorzieningen en nieuwe regels, terwijl de huidige klachten eerder draaien om de vraag: krijg ik wel waar ik recht op heb? En nieuw en zeer frequent zijn de geschakelde klachten, die het gevolg zijn van de sterk toegenomen overheidsbemoedienis, en waarbij meerdere instellingen, ook verzelfstandigde instellingen, in het geding zijn.

Een klaagster heeft een zoon die naar het speciaal onderwijs gaat, met een clusterindicatie. Zij beklagt



Klaagbrief uit 1910

zich erover dat haar aanvraag van leerlingenvervoer is afgewezen, omdat de afstand naar school te klein is. Een andere klager krijgt een parkeerboete terwijl hij een Gehandicapte Parkeer Kaart heeft. Iemand is naar eigen zeggen onterecht uitgeschreven door Dienst Persoonsgegevens, 'vertrokken naar onbekend', en de Dienst Werk en Inkomen ('de sociale dienst') heeft zijn uitkering opgeschort. Iemand anders met onoverbrugbare schulden die bij CentraM, een maatschappelijke dienstverleningsinstelling, hulp heeft gevraagd, maakt bezwaar tegen de afwijzing van een kredietaanvraag bij de Gemeentelijke Kredietbank Amsterdam vanwege het niet meewerken van DWI. Bij bijna iedere bovenstaande klacht zijn meerdere gemeentelijke instellingen betrokken. De gemeente is in de afgelopen anderhalve eeuw complexer geworden, het aantal voorzieningen en regelingen is gegroeid, de gebieden die door de overheid worden gedekt vertonen meer variatie. De klagers vinden dat grote aanbod vanzelfsprekend en wanneer ze zich beklagen doen ze dat, omdat ze niet gekregen hebben waar ze recht op hebben of waarop ze denken recht te hebben. Een grotere complexiteit maakt dat een veelheid van instellingen met elkaar heeft rekening te houden, maakt de taakverdeling en de wisselwerking ingewikkelder, maakt de logistiek van het leveren van diensten lastiger, en dat alles maakt ook dat er meer fout kan gaan. De toename in overheidsbemoedienis maakt het enorme complex aan overheidsvoorzieningen wankel en kwetsbaar. De verzorgingsstaat is een moloch geworden, en is juist door zijn omvang kwetsbaar. Burgers weten in dat bureaucratisch struikgewas alleen met moeite hun weg te vinden en worden vaker in hun verwachtingen teleurgesteld. Dat verklaart waarom ze zich vaker met verzoeken en klachten tot de overheid wenden. Hoe meer overheidsbemoedienis, hoe meer er fout kan gaan, en dat gaat samen met een gestage toename aan klachten.

\*Bröer, (2006); Kalff, (2008); Van Daalen, (1987); Van Stolk en Wouters, (1983)

Rineke van Daalen is universitair docent/onderzoeker bij Sociologie, afdeling Sociologie & Antropologie



Foto: Michael Connors

Stop met sparen

## De Europese crisis: oude wijn in nieuwe zakken, of opstap naar een nieuwe maatschappelijke orde?

Daniel Mügge

*Er gaat geen dag voorbij zonder dat ‘de Europese crisis’ op de voorpagina’s van kranten te vinden is. Het gemak waarmee die term gebruikt wordt, vertroebelt echter de situatie waarmee wij vandaag de dag te maken hebben. ‘Crisis’ werd in het antieke Griekenland – waar de term zijn oorsprong heeft – aan het bed van zieken gebruikt. Het crisismoment was een doorslaggevend moment: daalt de koorts en wordt de patiënt beter? Of zet een virus door, en bezwijkt de patiënt eraan? In een crisis is vooraf niet duidelijk welke kant het op gaat.*

Een crisis maakt mensen meestal bang, en de huidige politieke en economische crisis in Europa vormt hierop geen uitzondering. De materiële welvaart die de afgelopen decennia in Nederland is opgebouwd, lijkt op het spel te staan. De zekerheden van gisteren – een geïntegreerd en vreedzaam Europa, en een economische dynamiek die generaties qua welvaart boven het niveau van de vorige laat uitstijgen – ogen vandaag broos.

Een grote crisis, zoals die we nu in Europa meemaken, kan echter ook positief uitpakken. Vergelijk de Europese crisis met een relatiecrisis tussen twee mensen van vlees en bloed. Een ‘crisis’ is meer dan alleen een hevige ruzie tussen partners. Dit hebben zij pas, als zij niet weten of zij binnenkort nog bij elkaar zijn. Deze ‘dalen’ zijn nogal confronterend, maar ze helpen partners vaak te beseffen wat ze aan elkaar hebben, hun relatie nieuw leven in te blazen, en – vooral dat is belangrijk – hun relatie op een hoger plan te til-

len. Echte verandering heeft vaak een crisis nodig, waarin je oog-in-oog staat met een breuk tussen partners.

Europa lijkt dezer dagen zo’n moment van waarheid mee te maken. Gaan Europese landen samen door, met een gezamenlijke munt? Of kiest men toch voor een LAT-relatie? Maar ook binnen Europese landen heerst onzekerheid: is deze crisis een teken dat we onze maatschappelijke orde fundamenteel moeten herzien? Is zij de opstap naar een nieuwe maatschappelijke orde, of eindigt zij in de bevestiging van de oude?

Een antwoord op deze vraag vereist duidelijkheid op twee punten: wat is eigenlijk de kern van deze crisis – aan welke aandoening lijdt Europa, om in de metafoor van het ziektebeeld te blijven? En wat zijn de alternatieve paden die Europa kan bewandelen?

De patiënt Europa is helaas geen simpel geval. Artsen zouden het hebben over een multisymptoomdiagnose: de crisis is zowel financieel, als economisch, bestuurlijk, én politiek van aard. Financiële crisissen delen bijna altijd een kenmerk: de bestaande orde is gebaseerd op een ophoping van schulden, en die ophoping bereikt haar grenzen. Het zijn dus niet schulden perse die het probleem zijn, maar een manier van zaken doen die steeds meer schulden vereist. Dat geldt voor consumenten, huishoudens, bedrijven, handelaren op de beurs, en voor hele landen. Een duurzaam schuldenpijl is er een, die niet intrinsiek hoeft te groeien, en die een tegen-

slag – ontslag van een gezinslid voor een huishouden, of een slechte zomer voor een ijsfabrikant – kan hebben.

Tijdens de jaren 2000 zijn veel Amerikaanse huizenbezitters verleid hypotheeken aan te gaan die alles behalve duurzaam waren: zonder inkomen of eigendom konden deze subprime-schuldennaren hun schulden alleen terugbetalen als huizenprijzen bleven stijgen. En om die te laten stijgen, moesten steeds meer burgers meegezogen worden in een maatschappelijk schuldenspiraal dat alleen in tranen kon eindigen – vrij letterlijk voor miljoenen mensen die in de crisis hun gehele bezit hebben verloren.

Ook Europese banken hebben veel geld geleend aan dit soort klanten. Europa raakte besmet met het crisis-virus. Echter, terugkijkend (vanuit 2011) vallen de bedragen die Europese banken moesten afschrijven voor leningen in de VS in het niet bij de 1000 miljard ‘vuurkracht’ die het nieuwe euro-reddingsfonds EFSF nu nodig heeft.

Het fatale van die eerste crisisgolf was eerder dat het Europese immuunsysteem tegen economische tegenslagen verzwakt werd, en nieuwe kwetsbaarheden naar boven werden gebracht. In Groot-Brittannië, Spanje en Ierland, zo bleek, was ook veel te veel geld gepompt in onproductief onroerend goed. En een crisis in Amerika – cruciale exportmarkt voor bijvoorbeeld Duitse technologieproducten – remde ook in Europa snel de economische groei. De werkloosheid steeg snel, en in combinatie met tientallen miljarden belastinggeld die in noodlijdende banken gestopt moesten worden, lieten groeiende kosten voor het sociale vangnet overheidsschulden fors stijgen.

Stijgende schulden in crisistijd zijn geen verrassing. Toch legden die Europa’s bestuurlijke zwaktes bloot. De gezamenlijke euro maakte het voor economisch minder sterke EU-leden onmogelijk hun favoriete economische geneesmiddel toe te dienen: de afwaardering van de eigen munt. En met het alternatief – een simpele weigering de excessieve schulden terug te betalen – lieten de machtige Europese spelers, vooral Duitsland, hen niet weg komen. Hun banken hadden immers veel van dat geld geleend in de vooronderstelling dat ze dat in harde euro’s volledig terug zouden krijgen.

De euro heeft dus individuele crisis-remedies voor probleemlanden onmogelijk gemaakt. Maar op EU-niveau is er geen collectief antwoord voor in de plaats gekomen. De eurozone kent noch financiële automatismen om onevenwichtigheden aan te pakken, noch effectieve bestuurlijke processen die de huidige problemen effectief het hoofd kunnen bieden. Feitelijk moeten de Grieken en Italianen het maar zelf oplossen.

Sparen – het verordende medicijn niet alleen in Zuid-Europa maar ook in Nederland – klinkt voor elk land in z’n eentje zinvol. Maar als iedereen dat doet, daalt de consumptie, en daarmee de afzet van producten, de bedrijvigheid, en wordt de crisis nog erger. Nog meer spaardwang is daarvan de consequentie, met alle funeste gevolgen van dien.

Dus lijkt Europa in een vicieuze cirkel terechtgekomen te zijn. Iemand, of iets, zou het tij moeten keren. De Amerikaanse consument kan het niet, de Chinese overheid wil het niet, en Europese regeringen hebben óf de grenzen van hun schuldencapaciteit bereikt (of overschreden), óf zijn huiverig zelf schulden op te stapelen om andere landen uit de problemen te helpen. Een snel einde van de economische malaise is dus niet in zicht.

Het gevolg daarvan zien wij niet alleen op beurschermen of in werkloosheidsstatistieken uit Zuid-Europa, maar ook hier op de straat. Het

Occupy-kamp op het Amsterdamse Beursplein is nogal klein. Maar het wordt wel opmerkelijk serieus genomen in Den Haag en de mainstream media. Zelfs in zakenkranten zoals de Financial Times lees je: zet de protesterenden niet zomaar weg als een stel hippies. Zij hebben een punt.

Dit soort respect voor de Occupy-beweging lijkt een kleine bijzaak, een voetnoot bij de grote euro-crisis. Maar niets is minder waar. Het overgrote deel van de bevolking voelt er niets voor om in de kou op het Beursplein te protesteren, laat staan te slapen. Maar na vier jaar financiële crisis delen veel mensen de scepsis van de demonstranten. Zij delen het gevoel dat er deep down iets niet (meer) klopt in de maatschappelijke en economische orde. Zij zijn niet actief tegen consumptisme, maar zijn er wel mee van. Zij hebben geen hekel aan bankiers, maar ze vertrouwen ze ook niet meer. Kortom, de belangrijkste steunpilaar van de bestaande orde – legitimiteit in de ogen van burgers – wordt broos.



Het begin van de Occupy-beweging: Wallstreet

Hierin ligt de eigenlijke crisis: onze manier van zakendoen met elkaar, tussen Europese landen, maar ook in de Nederlandse maatschappij zelf, staat ter discussie. Niet alleen in de columns van de Volkskrant en in de Staatsliedenbuurt, maar ook in De Telegraaf en in de Vinex-wijken. Aan de ene kant staan diegenen die bijna met nostalgie terugverlangen naar 2006 – het jaar voordat de Amerikaanse huizenmarkt inklapte en het jaar waarin de zaken er op papier nog goed voor stonden. Toen was de wereld nog in orde. Zij zien geen noodzaak ons politiek en economisch businessmodel fundamenteel aan te passen.

Aan de andere kant staan zij wiens onderbuik zegt dat het anders moet. Voor hen is de huidige crisis een logisch gevolg van decennialange maatschappelijke en economische scheefgroei. Hoe het precies anders moet, kunnen de meesten niet helder verwoorden, maar dát het anders moet, weten zij zeker. En dus zijn zij vatbaar voor iemand die een duidelijke, coherente visie op tafel legt van een maatschappij die de vermeende zwaktes van de oude orde om zeep te helpt.

De geschiedenis wijst uit dat dit soort crises alle kanten kunnen opgaan. Er kan echte vooruitgang geboekt worden. De oude orde kan zich in ere herstellen. En crises bieden kansen voor demagogen, zoals in het Europa van de jaren 30. Wordt 2012 dus het jaar waarin Europa de crisis bezweert door de bestaande politieke en economische verhoudingen feitelijk te bevestigen? Of wordt dit het jaar waarin het Europa zoals we het kennen, bezwijkt en - goedschiks of kwaadschiks, er zich een nieuwe orde aankondigt? Dat kunnen we nu nog niet zeggen. Maar goed. Konden we dat wel, was de crisis in de eigenlijke zin van het woord – als beslismoment – ook al voorbij.

Daniel Mügge is universitair docent bij de opleiding Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam.



## TOEPASSING VAN HET THEMA OUD EN NIEUW IN HET ONDERWIJS

### Oud en nieuw: de tijdsdimensie in het aardrijkskundeonderwijs

Karel Blommesteijn

*In de eindtermen voor het examen aardrijkskunde staat de eis geformuleerd dat 'de kandidaat' in staat moet zijn een aantal geografische werkwijzen toe te passen bij het stellen en beantwoorden van geografische vragen. Een van deze werkwijzen is: de kandidaat is in staat om verschijnselen en gebieden te vergelijken in ruimte en tijd. De ruimte levert leerlingen al snel geen probleem meer op, aardrijkskunde wordt in eerste instantie toch al vereenzelvigd met topografie, maar de tijdsdimensie wordt meer aan de geschiedenis toegedicht*

*Bij het Centraal eindexamen leidt dit soms tot ongelukkige vragen als: "Welk beeld had men in 1950 in Nederland van Vietnam?", waarbij de leerling geacht wordt de mening van zijn grootouders te reproduceren. Tenzij ergens in de leerstof een letterlijke tekst hierover heeft gestaan is de leerling gedwongen om hierover met meer of succes minder te gaan speculeren. Maar ook bij het opstellen van onderzoeksvragen voor een praktische opdracht loopt een leerling tegen deze kennelijk lastige tijdsdimensie aan.*

Tijdens een werkweek met de zesde klas van het gymnasium waaraan ik verbonden ben speelde ik met de leerlingen een spel waarbij kaarten met historische gebeurtenissen in de tijd geordend moeten worden. Hierbij viel mij op dat leerlingen wel een grove tijdlijn kunnen schetsen met de grote historische tijdvakken en gebeurtenissen, maar dat ze moeite hebben recente gebeurtenissen in een juiste volgorde te plaatsen. Doorvragend naar de oorzaak hiervan kwamen we gezamenlijk tot de conclusie dat voor een leerling tijd niet zo'n belangrijke rol speelt als voor een volwassene.

Leerlingen zijn zich uiteraard wel van tijd bewust, en een gesprek over tijd maakt wel allerlei verhalen over bijvoorbeeld de basisschool los, maar tegelijkertijd gebruiken ze het voortschrijden van de tijd niet als een ordenend principe, het zijn flarden zonder logische samenhang.

Met deze gedachte in het achterhoofd ben ik eens gaan kijken naar de rol die vergelijkingen in de tijd spelen in de praktische opdrachten die mijn leerlingen over de afgelopen jaren hebben gemaakt.

In het eindexamenprogramma aardrijkskunde dat ik enige jaren geleden voor mijn school heb opgesteld staat een praktische onderzoeksopdracht gericht op de eigen omgeving. Hierbij wordt de leerling uitgedaagd een onderwerp binnen zijn eigen belevingswereld te kiezen en hier met alle geografische werkwijzen die daar bij passen een onderzoek aan te wijden. Voorwaarde is dat het onderwerp vanuit meerdere dimensies en op verschillende schaalniveaus wordt geanalyseerd.

Dit blijkt jaarlijks weer een opgave voor leerlingen die met wisselend succes wordt doorstaan. Allereerst vinden leerlingen het moeilijk om dicht bij huis een onderwerp te vinden. Ver weg is lekker, bekend maakt eigenlijk onbemind. Het vergt enige tijd en inspanning om door het vanzelfsprekende van de alledaagse belevingswereld heen te prikken. Door de eigen omgeving te gaan vergelijken met andere plaatsen wordt de leerling gedwongen na te denken over de verschillen en overeenkomsten en wordt hij nieuwsgieriger naar de onderliggende processen.

Eigenlijk gebeurt het maar zelden dat leerlingen zelfstandig een onderzoeksvraag met een tijdsaspect opstelt: oud en nieuw, verandering in de ruimte én in de tijd.



Foto: Eleonore Stockman

De meeste onderzoeksvragen blijven echter gefocust op het hier en nu. Er wordt gekeken naar fietsenoverlast rond stations, waarbij Amsterdam, Rotterdam, Haarlem en Leiden met elkaar worden vergeleken. Er wordt gekeken naar het verzorgingsgebied van verschillende schooltypen. Er wordt onderzoek gedaan naar de clustering van overeenkomstige soorten winkels in winkelstraten, naar verschil tussen de functie van wijkcentra in grote en kleine steden, naar de ruimtelijke verschillen in uitgaansgedrag van jongeren met verschillende culturele achtergrond, naar de 'slooproutes' van stappende jongeren.

Een extra obstakel is de moeite die leerlingen moeten doen om aan gegevens te komen: voor gegevens over beleid en ontwikkelingen uit een recent verleden zijn leerlingen vaak aangewezen op de bereidwilligheid van lokale overheden die hier om begrijpelijke redenen niet altijd tijd voor vrij willen maken.

Geslaagde werkstukken waarin oud en nieuw naast elkaar worden gezet zijn daarom schaars, en daardoor misschien des te leuker als het tot een leuk resultaat leidt.

Een leuk voorbeeld hiervan betreft een onderzoek naar de verandering in de aard en de omvang van woonwagenvakken in de gemeente Haarlem. Hier is sinds de jaren tachtig een einde gekomen aan de traditionele grote geconcentreerde kampen, die zijn opgesplitst in een groot aantal kleine 'kampen' verspreid over een aantal woonwijken. Gebruikmakend van beleidsstukken van de gemeente en aan de hand van eigen interviews in de kampen en in de buurten wist een drietal leerlingen een helder beeld te schetsen van de moeizame integratie van de woonwagenvakken te midden van buurbewoners die dit niet graag in hun 'achtertuin' zagen gebeuren. De klippen van ontoeschietelijke ambtenaren werden omzeild doordat de betrokkenen – buurtbewoners en woonwagenvakbewoners (of zoals zij zichzelf noemen: 'reizigers') – hun eigen archief bijhielden. Het resultaat was een geslaagde schets van de langzaam verdwijnende groep reizigers in Haarlem, en voor de leerlingen door het contact met deze groep een verrijkende ervaring.

Karel Blommesteijn is als docent Aardrijkskunde verbonden aan het Stedelijk Gymnasium in Haarlem.

## Homoseksualiteit en strafrecht: een expositie en een bundel

Gert Hekma



Veroordeelde jonge homo met zijn vriend en een sekswerker (Rosse buurt in de jaren vijftig)

*Op vrijdag 18 november opende de tentoonstelling Bewaar me voor de waanzin van het recht op het IHLIA-plein in de Openbare Bibliotheek Amsterdam en tegelijk verscheen de gelijknamige bundel over geschiedenis van homoseksualiteit en strafrecht. Gert Hekma werkte mee aan de expositie en het boek.*

2011 is een dubbel herdenkingsjaar. Herdacht wordt dat 200 jaar geleden een einde kwam aan de strafbaarstelling van sodomie in Nederland en tevens dat 100 jaar geleden een nieuw artikel 248bis aan het Wetboek van Strafrecht werd toegevoegd dat ontucht tussen minder- en meerderjarigen van het zelfde geslacht strafbaar stelde – en meerderjarig was je toen pas als je 21 jaar was. De sodomie stond voor ontucht tegen de natuur: anale seks tussen mannen of tussen een man en vrouw of bestialiteit en soms ook voor alle andere seksuele handelingen die de voortplanting niet ten doel hadden. Op de eerste drie feiten stond de doodstraf die in Nederland in de achttiende eeuw ongeveer 200 keer is uitgevoerd, in die tijd alleen voor homocontacten. In de Amsterdamse gevallen die overigens relatief zeldzaam waren, vond executie plaats op een schavot voor het paleis op de Dam: toen stadhuis en ook rechtbank, gevangenis en zelfs de plek waar mannen elkaar oppikten om seks te hebben. Als geen anale seks bewezen kon worden volgden gevangenisstraffen. Vanwege het verborgene waarin seksuele handelingen meestal plaatsvonden was een bekentenis van verdachten voor veroordeling in de regel noodzakelijk – zelden werd iemand op heterdaad betrapt. Mensen die de dans voor de rechtbank ontsprongen omdat ze bij voorbeeld op tijd waren gewaarschuwd en de stad hadden verlaten werden voor altijd verbannen.

Het was een geweldige verandering dat kort na de inlijving in 1810 van Nederland bij het Franse keizerrijk onder Napoleon zulke daden – zolang ze in de privé sfeer plaatsvonden – helemaal niet meer strafbaar waren. Van 1811 tot 1886 konden mensen vrijwel alleen voor verkrachting en ‘openbare schennis der eerbaarheid’ (publieke seks) worden vervolgd. Dat waren de belangrijkste zedenmisdrijven die de liberale Nederlandse strafwet toen kende. Pornografie was in die tijd nog niet strafbaar en ook was er geen beschermde leeftijdsgrens. Pas in

1886 kwamen met de eerste Nederlandse strafwet tevens bepalingen die vormen van pornografie en seks van ouderen met jongeren onder de 16 jaar verboden. Een eeuw geleden, in 1911, werd de leeftijdsgrens voor homoseksuele contacten opgehoogd naar 21 jaar in artikel 248bis terwijl die voor heteroseks op 16 jaar bleef. Net als in 1886 kwamen er meer nieuwe zedenmisdrijven in de wet en werd het aanbieden van abortus, voorbehoedmiddelen en pornografie bemoedlijkt. In 1971 is het anti-homo-artikel 248bis weer afgeschaft. De achtergrond van strafbaarstelling was de gedachte dat homoseksuelen jongens tot homoseksualiteit zouden verleiden. Hoewel de wetsbepaling seksneutraal was en ook minderjarige meisjes ‘beschermde’ tegen lesbische verleiders, maakten politici zich duidelijk minder zorgen over vrouwelijke homoseksualiteit. Afschaffing van 248bis kwam nadat psychiaters vaststelden dat niemand door verleiding homoseksueel werd en dat het psychisch welzijn van homoseksuele jongeren door de strafbepaling juist werd geschaad. De homobeweging bracht tegen de verleidingstheorie in dat homo’s van nature zo waren en stelde dat jongeren op hun zestiende volwassen genoeg waren om zelf te bepalen wat ze op seksueel gebied deden.

Deze wetsbepaling veroorzaakte veel ellende: ongeveer 5000 mannen en 50 vrouwen zijn tussen 1911 en 1971 voor de rechtbank verschenen en ruim de helft van hen is veroordeeld. Vele anderen hebben met de politie te maken gekregen maar kwamen uiteindelijk niet voor het gerecht bij voorbeeld wegens gebrek aan bewijs of omdat ze te jong waren. In 1939 had de Amsterdamse zedenpolitie die toen pas 13 jaar bestond al een roze lijst met 4500 namen, 1,7% van de toenmalige mannelijke bevolking. Die informatie was zeker niet alleen gebaseerd op vervolgingen vanwege 248bis – daarvoor waren het er te veel. Ook tijdens controles in homokroegen en bijeenkomsten bij mensen thuis noteerde de politie namen van aanwezigen. Ouders van minderjarigen die er werden aangetroffen kregen de politie op bezoek – met alle gevolgen van dien voor de homojongeren. Ook controleerden agenten op ‘openbare schennis der eerbaarheid’ – publieke seks, nog steeds strafbaar – op bekende homo-ontmoetingsplaatsen. In sommige gevallen trad de politie op na klachten van burens, ouders of werkgevers. Minderjarige jongeren die een homoseksuele relatie hadden, kregen soms met de wet te maken als één van hen volwassen werd.

Een eerste slachtoffer van het artikel was een man die zich ertegen had verzet. Dominee H.J. Schouten had onder verschillende namen pamfletten tegen katholicisme en tegen 248bis geschreven. Minister Regout die de wet introduceerde kwam uit een welgestelde, katholieke Maastrichtse familie die beroemd werd met aardewerk en berucht vanwege kinderarbeid in haar fabrieken. Hij was de ideale tegenstander voor Schouten die tegen 248bis ageerde onder de naam Mr. G. Helpman. Nadat de wet was aangenomen, werd hij zelf vervolgd voor contacten met wat opeens verboden vruchten waren. Een wraakactie van de minister, dacht hij zelf. Meestal ging het om contacten die tamelijk onschuldig waren. Tussen partners bestond vaak een flink leeftijdsverschil en jongens verdienden soms geld aan zo’n akkefietje of werden met cadeaus verleid. Psychiaters spraken wel van ‘noodhomoseksualiteit’ omdat het een aardig uitstapje was voor jongens die wel seks wilden maar niet aan meisjes mochten komen die maagd moesten blijven tot het huwelijk. Een dronken dichter J.C. Bloem betaalde twee gulden – een fors bedrag in die tijd – aan een jongeman die de seksuele handelingen uitlokte. Bloem kwam in de gevangenis terecht en zijn rechterlijke carrière liep ernstige vertraging op.

Artikel 248bis kende vele andere min en meer prominente slachtoffers die op de tentoonstelling en in de bundel belicht worden zoals de dichters P.C. Boutens, Willem de Mérode, Hans Lodeizen en Jan

Hanlo, de hoge ambtenaar L.A. Ries, de geleerden A.G. van Hamel, Ed Brongersma en Piet Meertens. Een meisje werd stapelverliefd op een oudere verpleegster die om haar met de politie in aanraking komt; de relatie werd verboden en na jaren konden de verliefden in elkaars armen vallen toen de jongste 21 werd. Een 21-jarige electricien had een relatie met een 19-jarige matroos die een meisje bezwangerde en zijn vriendje daarvoor wilde laten opdraaien. De eerste ging niet in op de afpersing van de tweede die hem aangaf bij de politie vanwege de homoseks. Het kwam hem op gevangenisstraf te staan.

Andere hoofdstukken van het boek gaan over de vervolging van lesbische vrouwen of van blanke mannen in wat indertijd Nederlands-Indië heette. Meer nog dan in Nederland draaide het daar om geld en goed in ruil voor seks. Veel Indische jongemannen waren best genegen met homoseks een grijpstuiver te verdienen. Homo’s uit Nederland waren daar weer van op de hoogte en zochten naast economisch voordeel ook seksueel geluk in de gordel van smaragd. In de jaren dertig was Bali reeds een homoparadijs waar buitenlanders in de jaren dertig graag vertoefden voor exotiek en erotiek. Bij een schandaal in 1938/9 werden meer dan 200 mannen gearresteerd voor contacten met Indische jongens.

Het wetsartikel heeft ook een positief effect gehad want in 1912 richtten enkele dappere mannen de eerste organisatie voor homorechten op, het *Nederlandsch Wetenschappelijk Humanitair Komitee* (NWHK). Vanaf het begin tot de ontbinding in 1940 bij de Duitse bezetting gaf Jhr. mr. J.A. Schorer leiding aan dit comité. Heel lang was het een soort éénmansbedrijf dat brochures uitgaf, advies verschafte aan homo’s en lesbo’s en hen met elkaar in contact bracht, boze brieven naar kranten stuurde en een bibliotheek beheerde. Na de oorlog in 1946 nam het COC deze strijd op grotere schaal over met een maandblad, een disco en heuse vergaderingen. Het was een echte sociale beweging geworden. Vanwege 248bis lette de zedenpolitie scherp op het COC waar geen minderjarigen lid van mochten zijn. De situatie was toen voor homo’s en lesbo’s voor hun 21ste jaar zoals het nu voor alle jongeren voor hun 16de is. Ze zijn soms helemaal klaar voor de seks maar mogen niks doen omdat het verboden is. Voor jonge homo’s en lesbo’s is dat een groter probleem dan voor hetero’s omdat ze niet mogen komen in gelegenheden en op websites waar ze kennis kunnen maken met een homowereld die ze thuis, op school en de sportclub zelden aantreffen.

Op de tentoonstelling zijn vliegende blaadjes uit de achttiende eeuw te zien met gedichtjes over sodomieten die bij terechtstellingen werden aangeboden. Er zijn spotprenten, brochures voor en tegen homoseksualiteit, foto’s van hoofdrolspelers en de eerste homodemonstraties, grafieken over de vervolging. Omdat de Openbare Bibliotheek Amsterdam veel publiek trekt en geen omvangrijke beveiliging kent, liggen er weinig originelen op de expositie. Het is vooral een informatieve tentoonstelling die een stuk verleden dat in de vergetelheid is geraakt weer over het voetlicht brengt. Expositie en bundel geven een beeld van de opkomst en ondergang van strafrechtelijke bepalingen ten aanzien van homoseksualiteit en de grote gevolgen daarvan voor homo’s en hetero’s. De titel is ontleend aan een gedicht van de dichter Willem de Mérode die zelf vanwege dit artikel is veroordeeld.

De geïllustreerde bundel onder redactie van Gert Hekma en Theo van der Meer is bij Uitgeverij AMBO verschenen en wordt voor 15 euro bij de expositie en in de betere boekhandel verkocht. De Openbare Bibliotheek is gelegen aan de Oosterdokskaade 143, 1011 DL Amsterdam. De expositie is op de zesde verdieping en duurt tot 31 januari.

**Gert Hekma is universitair docent homo/lesbische studies bij de opleiding Sociologie, afdeling Sociologie & Antropologie.**

## Cynisme over bewonersinitiatieven in achterstandwijken is misplaatst

*Maja Hertoghs, Suzanne Roggeveen, Evelien Tonkens en Imrat Verhoeven*

*Overall in Nederland zijn bewoners in beweging. Ze knappen samen pleintjes op, onderhouden het plantsoen, proberen de overlast van jongeren te verminderen of zorgen voor ontmoeting tussen bevolkingsgroepen. De overheid heeft grote interesse voor deze 'bewonersinitiatieven', waarbij bewoners vaak op ongeorganiseerde wijze iets proberen bij te dragen aan hun buurt, wijk, dorp of stad. Onder andere omdat de overheid zich ervan bewust is geworden dat ze niet zelf alle maatschappelijke problemen aan kan pakken. Bewonersinitiatieven krijgen vaak een slechte pers, ze worden in de publieke beeldvorming vaak geassocieerd met buurtbarbecues. Wie even zoekt, vindt hier veel negatieve berichtgeving over in nationale kranten. Er is sprake van 'falend beleid' en 'totaal onzinnige geldverkwisting'. Gemeenten geven 'ons zuur verdiende belastinggeld' aan 'profiteurs' die 'gratis komen eten en drinken' in de buurt. Althans, dat is het heersende sentiment.*

In de berichtgeving vinden we steeds drie punten van kritiek: geldverspilling, altijd dezelfde mensen en eigenbelang. Deze punten worden geïllustreerd door de volgende citaten uit verschillende landelijke dagbladen:

De Telegraaf (17-11-2010) bericht bijvoorbeeld het volgende: "Terwijl minister Donner van Binnenlandse Zaken de stadsdelen in Amsterdam en Rotterdam de nek wil omdraaien, speelt de linkse coalitie in stadsdeel West (PvdA, GroenLinks en D66) zolang het kan voor Sinterklaas. Deze maand wordt 360.000 euro uitgekeerd aan ideetjes van buurtbewoners." Verspild geld, aldus de Telegraaf.

**Maar ook andere kranten geven de onvrede over bewonersinitiatieven weer.** Een artikel in NRC-next (05-10-2010) citeert een onderzoeker: "Op de buurtbarbecue komen de leden van het buurtcomité met hun vriendjes, en daarna krijgt iedereen in de wijk een nieuwsbrief dat het weer een succes is geweest. Maar het was natuurlijk een insidersfeestje. Er is geen probleemjongere geweest." Het zijn dus altijd dezelfde mensen.

En daar komt nog eens bij dat die mensen alleen maar hun eigenbelang nastreven. Dat stelt bijvoorbeeld een bericht in Het Parool (12-01-2010): "De VVD wil snijden in het ambtenarenapparaat, gesubsidieerde buurtbarbecues en het overheidsontbijt op scholen. (...) We verklaren de oorlog aan de hufters, de criminelen. Geen plezierreises naar New York, maar aanpakken, opsluiten en heropvoeden."

Is deze negatieve beeldvorming eigenlijk wel terecht? Wij vinden van niet. Daarbij baseren we ons op een representatieve face-to-face enquête onder alle 745 bewoners die in de periode september 2008-juni 2010 een initiatief hebben genomen in 24 Amsterdamse achterstandsbuurten. We hebben uiteindelijk 289 initiatiefnemers geënquêteerd. Tijdens het onderzoek waren er geen aanwijzingen voor selectieve non-respons en kunnen we onze bevindingen generaliseren naar de hele populatie initiatiefnemers. Uit de geënquêteerde groep hebben we 49 initiatiefnemers met zeer uiteenlopende antwoordpatronen

geselecteerd voor diepte-interviews. Aan hen hebben we gevraagd met welke ambtenaren en sociale professionals zij tijdens hun initiatieven veel contact hebben gehad. We hebben uiteindelijk met 15 van hen, die we hieronder kortweg 'de professionals' zullen noemen, eveneens diepte-interviews gehouden. In dit artikel leggen we uit waarom de veelal negatieve houding ten opzichte van bewonersinitiatieven onterecht is. We doen dat aan de hand van de drie punten van kritiek die hierboven werden genoemd.

### Wie zijn die initiatiefnemers en wat doen zij dan?\*

Critici van bewonersinitiatieven stellen dat het altijd dezelfde mensen zijn die bewonersinitiatieven nemen. Het zijn oudere mannen uit de buurt die naast hun pensioentje hier en daar wat leukjes organiseren, maar de meeste bewoners willen hier niets van weten. Ook eerder onderzoek naar andere vormen van burgerparticipatie doet vermoeden dat er een participatie-elite bestaat van hoger opgeleide, autochtone mannen van boven de vijftig (zie Tonkens & Verhoeven, 2011: 32). Zij gaan stemmen, bezoeken inspraakavonden en besturen buurtverenigingen.

**Ons onderzoek laat een ander beeld zien.** Er zijn meer vrouwen dan mannen die bewonersinitiatieven nemen. Bovendien heeft de helft een lagere of middelbare opleiding en is bijna de helft onder de vijftig. Tevens is 40 procent van deze initiatiefnemers nieuwe Amsterdammer (van Turkse, Marokkaanse, Antilliaanse en Surinaamse afkomst). Wanneer we kijken naar het aandeel van deze groepen binnen de Amsterdamse bevolking zien we dat zij goed vertegenwoordigd zijn binnen de bewonersinitiatieven. Het lijkt dus vrij goed te lukken om andere mensen dan de participatie-elite de toon te laten bepalen bij de Amsterdamse bewonersinitiatieven. Deze initiatiefnemers zijn echter wel meer 'buurtgericht'. Velen van hen wonen al lang in hun buurt en ervaren ook een sterke buurtbinding. Door hun verankering is het voor hen logisch om initiatief in de buurt te nemen. Vooral ook, vanwege hun idee dat de buurt zich de komende jaren positief zal ontwikkelen. Naast de buurtgerichtheid vallen de initiatiefnemers ook op door hun betrokkenheid in andere vormen van participatie. Ze gaan bijvoorbeeld stemmen (93%), doen vrijwilligerswerk in een organisatie (79%), gaan naar bijeenkomsten van het stadsdeel over de buurt (76%) of doen mee aan een initiatief van andere bewoners (73%). Daarnaast is 93% van deze initiatiefnemers lid van een of meerdere organisaties. Kortom, het is een nieuwe voorhoede van vrouwen, migranten en lager opgeleiden met een groot sociaal kapitaal die gebruikmaken van bewonersbudgetten, die een initiatief in de buurt nemen.

Deze nieuwe voorhoede organiseert zeer uiteenlopende initiatieven waar andere buurtbewoners aan deelnemen. Er worden bijvoorbeeld huiswerkbegeleidingsklassen georganiseerd of speeltuinen opgeknapt. Maar ook worden geïsoleerde mensen bij de buurt betrokken of huiskamerprojecten voor persoonlijke begeleiding bij problemen opgezet.

En ja, er wordt ook wel eens een straatfeest of buurtbarbecue gehouden.

Het meest in het oog springende kenmerk is dat veel initiatieven zich richten op andere mensen. Ze bevorderen netwerkvorming door sociale activiteiten en verbinden mensen, zodat ze elkaar kunnen leren kennen en vertrouwen. De initiatieven zijn gericht op samenwerking: sociale problemen zoals taalachterstanden, isolement, monoculturalisme en overlast worden tegengegaan.

### Is het erg dat er een nieuwe voorhoede ontstaat?

Wordt de huidige voorhoede niet de volgende participatie-elite? Wij denken van niet, zolang de initiatiefnemers in de buurt met hun initiatieven veel verschillende deelnemers trekken. Het is belangrijker om een getrappt bereik van initiatiefnemers te hebben dan een volledig bereik van deelnemers. Begeleidende professionals dienen daarom wel in de gaten te houden dat de initiatiefnemers zich ontwikkelen tot lokale leiders, die open blijven staan voor andere bewoners en daarmee een bredere deelname garanderen.

### Waarom doen die buurtbewoners dat dan?

Volgens de critici worden bewonersinitiatieven uit eigenbelang genomen. Bewoners zijn alleen uit op persoonlijk gewin. Niets is minder maar. We hebben in ons onderzoek een onderscheid gemaakt tussen eigenbelang, invloed willen uitoefenen, sociale, pragmatische en burgerschapsmotieven. De belangrijkste motieven van de initiatiefnemers zijn sociaal en pragmatisch. Bij sociale motieven gaat het om de mogelijkheid met een ander iets te doen, graag iets voor anderen willen betekenen of de buurt beter te



Aanleg van volkstuinjes; een bewonersinitiatief

leren kennen. Pragmatische motieven ontstaan vanuit besef van problemen in de buurt en de behoefte om een bijdrage te leveren aan de oplossing daarvan.

De rode draad in beide dominante motieven is een 'oriëntatie op de ander'. Deze anderen kunnen mensen uit andere etnische groepen zijn, mensen uit de buurt die elkaar niet kennen of mensen die voor problemen zorgen. Zo zoeken de initiatiefnemers naar verbinding tussen men-

sen waar die er voorheen weinig was. Zij willen graag contact stimuleren. Als gevolg daarvan zal, volgens de initiatiefnemers, de overlast verminderen en zal de buurt verbeteren.

Opvallend afwezig zijn motieven die getuigen van eigenbelang. Die motieven kennen we bij stemgedrag en andere politieke gedragsvormen, maar bij deze meer op sociale participatie gerichte initiatieven spelen ze nauwelijks een rol. Invloed uitoefenen en burgerschapsmotieven (iets over hebben voor de publieke zaak of de overheid) doen er in het totaal van motieven wel toe, zij het veel beperkter dan de sociale en pragmatische motieven. Vooral nieuwe Amsterdammers hechten, naast sociale motieven, veel sterker aan burgerschaps- en invloedsmotieven dan autochtone Amsterdammers. Zij willen zich nadrukkelijker waarmaken als burger en meer gehoord worden door medeburgers en de overheid.

### Dit is allemaal leuk en aardig, maar heeft het ook zin?

Nu we weten wie de initiatiefnemers zijn, wat de aard van hun initiatieven is en wat hen motiveert, komt de vraag in hoeverre bewonersinitiatieven ook effect sorteren. De berichtgeving in de media is ook op dit punt negatief: het heeft weinig zin en leidt nergens toe. Weggegooid geld dus. Of toch niet? Het is moeilijk meetbaar wat het directe effect van bewonersinitiatieven is, omdat 'harde feiten' zoals dalende politiezet of minder klachten over vervuiling ook een andere oorzaak kunnen hebben. In ons onderzoek hebben we de initiatiefnemers en de professionals die hen begeleiden gevraagd naar de effecten die zij waarnemen. Zij zijn immers de ogen en oren op straat. We hebben daarbij gevraagd naar persoonlijke groei (competentieontwikkeling) en veranderingen in de buurt.

Veel initiatiefnemers ervaren een duidelijke ontwikkeling in competenties. Ze vinden dat ze door hun initiatief beter zijn geworden in het organiseren (bureaucratische vaardigheden), zij kunnen beter voor zichzelf opkomen en omgaan met kritiek, zijn sociaal sterker geworden (sociale vaardigheden) en kunnen beter onderhandelen (democratische competenties).

Wat ook sterk naar voren komt is een toename in empathie. De initiatiefnemers ontwikkelen meer begrip en waardering voor andere mensen, ze krijgen meer inzicht in andere etnische groepen, komen achter hun eigen vooroordelen en worden toleranter jegens bureaus die ze hebben leren kennen. Er ligt hierbij vooral een nadruk op 'interculturele empathie': mensen uit verschillende culturen leren elkaar kennen en krijgen meer begrip en waardering voor elkaar. Een andere opvallende ontwikkeling is de toename van 'sociale reflexiviteit': begrip voor hoe de ander jou ziet en zelfkritiek in hoe je omgaat met anderen. Initiatiefnemers zien meer dan ooit hoe anderen hen ervaren en wat het effect van hun eigen gedrag op een sociale situatie kan zijn. Sociale reflexiviteit is een onderschat aspect van burgerschap. Evenals Paul Lichterman (2005), een etnograaf uit de Verenigde Staten, stellen wij dat sociale reflexiviteit een schaars maar bijzonder belangrijk goed is voor het bewerkstelligen van verbinding tussen individuen en groepen.



Bron: www.amsterdam.nl/wijkkaanpak Foto: Mathijs Wessing

Bewonersinitiatieven in de Jan Evertsenstraat

Naast groei in persoonlijke vaardigheden is er volgens de initiatiefnemers en de professionals sprake van effecten op de buurt. Deze zijn tweeledig. Ten eerste is er sociale verbetering. Mensen leren elkaar kennen, de anonimiteit wordt doorbroken, er ontstaat meer betrokkenheid en saamhorigheid, overlast wordt verminderd, kinderen leren met elkaar omgaan en jongeren spelen een steeds positievere rol in de buurt. Een ander effect is dat de buurt meer voorzieningen krijgt. Er zijn speleplekken, banken, tuintjes en nieuwe ontmoetingsplaatsen. Deze fysieke verbetering van de buurt draagt volgens de initiatiefnemers en de professionals op haar beurt ook bij aan het ontstaan van meer sociale samenhang.

We zien dus dat bewonersinitiatieven lastig meetbare maar wel zeer reële effecten hebben, zowel persoonlijk (voor de initiatiefnemers) als op de buurt. Die effecten blijken uit kwalitatieve verbeteringen die mensen bij zichzelf en bij anderen in het onderlinge contact waarnemen. Om te kunnen bepalen of belastingcenten worden verkwest moet ook deze kwalitatieve verbeteringen die de initiatiefnemers en de professionals signaleren, worden meegenomen.

### Conclusie

Ons onderzoek biedt een nieuwe kijk op het nut van bewonersinitiatieven. We hebben ons hier beperkt tot de drie hoofdpunten van kritiek uit de media: het zijn altijd dezelfde mensen, die handelen uit eigenbelang en het is (daarom) weggegooid geld. Het is onterecht om actieve buurtbewoners en hun initiatieven op zo'n cynische manier af te doen als iets onbenulligs. De meeste initiatiefnemers deugen. Ze hebben het beste voor met hun buurt die een stapeling van problemen kent en proberen daar een positieve bijdrage aan te leveren.

De grote vraag is of deze bijdrage ook in de toekomst blijft bestaan. Het huidige kabinet

heeft ervoor gekozen geen financiële middelen meer beschikbaar te stellen. Dit besluit is deels ingegeven door bezuinigingsoverwegingen en deels door een nieuwe ideologie: als de overheid zich terugtrekt zal er vanzelf meer initiatief ontstaan. Het zou inderdaad kunnen dat dit klopt voor wijken en buurten met een hechte gemeenschap die het voortouw neemt om de leefbaarheid in stand te houden. Dit ligt minder voor de hand in achterstandswijken: behalve door het geld is daar juist dankzij professionele ondersteuning zo veel initiatief ontstaan. Wij denken dat er ook met veel minder geld initiatieven kunnen bloeien, maar dan wel met de steun van professionals die redenerend vanuit bewoners beoordelen hoe veel ondersteuning er per geval en door de tijd heen nodig is. Professionals bovendien, die zorgen voor aanwakkerend en aanhoudend enthousiasme van buurtbewoners.

### Literatuur

Lichterman, P. (2005) *Elusive togetherness. Church groups trying to bridge America's divisions*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Tonkens, E. en I. Verhoeven (2011) *Bewonersinitiatieven: proeftuin voor partnerschap tussen burgers en overheid*, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam ([www.stichtingactiefburgerschap.nl](http://www.stichtingactiefburgerschap.nl) & [www.socialevraagstukken.nl](http://www.socialevraagstukken.nl))

\*Zoals ieder onderzoek kent ook het onze een aantal beperkingen. De belangrijkste is dat we alleen met initiatiefnemers en professionals hebben gesproken, wat mogelijk een positieve bias geeft omdat zij redenen hebben om positief te denken over bewonersinitiatieven. We hadden ook graag niet-gehonoreerde initiatiefnemers willen onderzoeken, maar dat was niet mogelijk omdat er over hen geen gegevens beschikbaar waren. Hetzelfde geldt voor deelnemers aan initiatieven.

Dit artikel is eerder in een iets andere vorm ook verschenen in TSS magazine, tijdschrift voor sociale vraagstukken.

Maja Hertoghs en Suzanne Roggeveen zijn student-assistent en volgen de Research Master Social Sciences aan de UvA. Evelien Tonkens is hoogleraar actief burgerschap bij de afdeling Sociologie en Antropologie van de UvA. Imrat Verhoeven is postdoc onderzoeker bij de afdeling Sociologie en Antropologie van de UvA en tevens redactielid van TSS.



Bron: www.amsterdam.nl/wijkkaanpak



# Nederlander of buurtgenoot? Identificaties en buurtverbondenheid onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders

Marieke Slootman

*Veel van de interacties tussen mensen vinden plaats op lokaal niveau, in de buurt. Daarmee is de buurt in beginsel een belangrijke locatie voor de integratie voor migranten en hun kinderen. Daarnaast vormt de buurt een centrale plaats voor de sociale mobilisering en politieke activering van burgers. Het is dus belangrijk dat mensen zich in de buurt thuis voelen en het gevoel hebben 'erbij te horen'.*

*Maar hoe staat het nu met de buurtverbondenheid onder migranten? En hoe verboudt buurtverbondenheid zich met identificatie als Nederlander? En met die als Marokkaans/Turks/ islamitisch? En hoe zit het met de identificatie met de stad? Hoe identificeren Turkse en Marokkaanse Nederlanders zich en in hoeverre onderscheiden ze zich daarmee van de autochtone Nederlanders?*

Voor deze verkenning is gebruikgemaakt van de database uit het internationale onderzoeksproject TIES (The Integration of the European Second Generation, zie <http://www.tiesproject.eu>). In 2006-2007 is in acht verschillende Europese landen een uitgebreide vragenlijst afgenomen. In Nederland werden 1.500 respondenten geïnterviewd tussen de 18 en 35 jaar van Turkse, Marokkaanse en autochtone afkomst, maar alle geboren in Nederland (dus wat we noemen 'tweede generatie migranten'). Deze 1500 respondenten waren ongeveer gelijk verdeeld over Amsterdam en Rotterdam.

Aan de respondenten werden verschillende vragen gesteld die te maken hebben met territoriale verbondenheid.

- (1) In hoeverre voelt u zich Nederlander?
- (2) In hoeverre voelt u zich Amsterdammer/Rotterdammer?
- (3) Ook werd gevraagd naar het gevoel als moslim/christen. Hoewel dat strikt gezien geen territoriale identiteit is, wordt deze toch in deze verkenning meegenomen, omdat religie sterk is vervlochten met de discussie over wie er thuis hoort in Nederland.
- (4) Respondenten met een Turkse en Marokkaanse achtergrond kregen ook de vraag te beantwoorden in hoeverre iemand zich Turks/Marokkaans voelt.
- (5) Over de binding met de buurt is de stelling voorgelegd: 'Ik ben gehecht aan de buurt waar ik momenteel woon'.

In figuur 1 is per etnische groep de gemiddelde score weergegeven (op een schaal van 1 tot 5). Figuur 2 is een schematische weergave van de relaties tussen de verschillende identificaties (significante correlaties). Ook is er multivariate regressieanalyse uitgevoerd om inzicht te

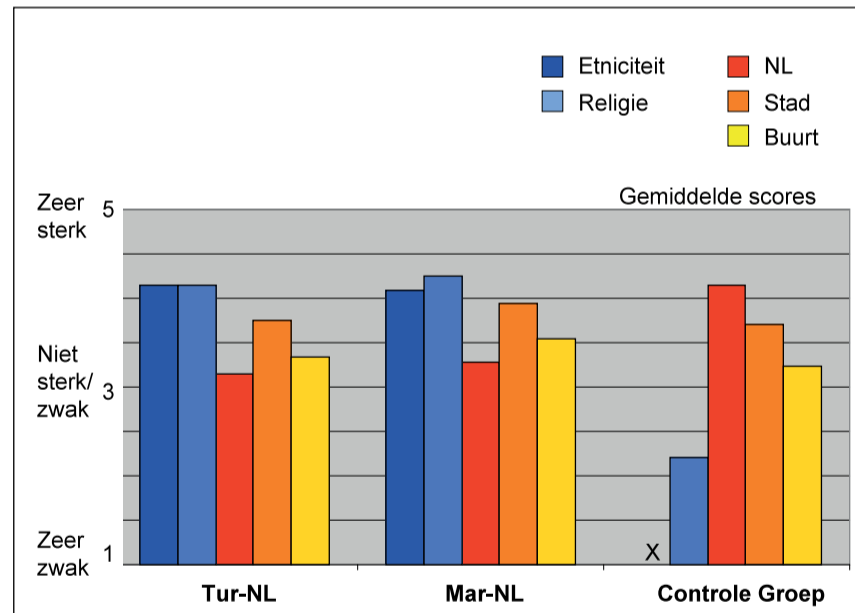
krijgen in de factoren die samenhangen met de afzonderlijk vormen van identificatie.

Zoals ook uit ander onderzoek naar voren komt, bijvoorbeeld het recente Amsterdamse onderzoek van Inge van de Welle, blijkt uit deze analyse dat voor de tweede generatie Nederlanders (de respondenten van Turkse en Marokkaanse afkomst) identificatie met de lokale niveaus van stad en buurt sterker is dan identificatie met het nationale niveau\*. Zij voelen zich beduidend minder sterk Nederlander dan de autochtone controlegroep. De identificatie met de lokale niveaus van de stad en de buurt zijn vergelijkbaar voor alle drie de groepen, hoewel de Marokkaanse Nederlanders zich iets sterker dan de twee andere groepen verbonden voelen met de buurt. Terwijl etniciteit de grootste bepalende factor is voor identificatie als Nederlander, wordt identificatie op de lokale niveaus vooral bepaald door het wel of niet opgegroeid zijn in de betreffende stad of buurt, blijkt uit antwoorden op aanvullende vragen. Personen uit de gezeten bevolking voelen zich beduidend meer verbonden met stad en buurt dan de 'import' die in een andere stad of buurt is opgegroeid. Onder de tweede generatie Nederlanders zijn de etnische en religieuze identificaties het sterkst — even sterk als de identificatie als Nederlander onder de autochtonen. Je zou kunnen concluderen dat de etnische identificatie door kinderen van migranten (als Turk of Marokkaan) even sterk is als de etnische identificatie onder de autochtone Nederlanders (als Nederlander). Wat de zwakkere identificatie als Nederlander precies betekent voor de respondenten, is nu nog niet te zeggen. Wel blijkt bijvoorbeeld uit het onderzoek van Van der Welle dat een zwakkere identificatie als Nederlander niet automatisch betekent dat mensen zich ook minder thuis voelen in Nederland of vinden dat ze geen Nederlander zijn.

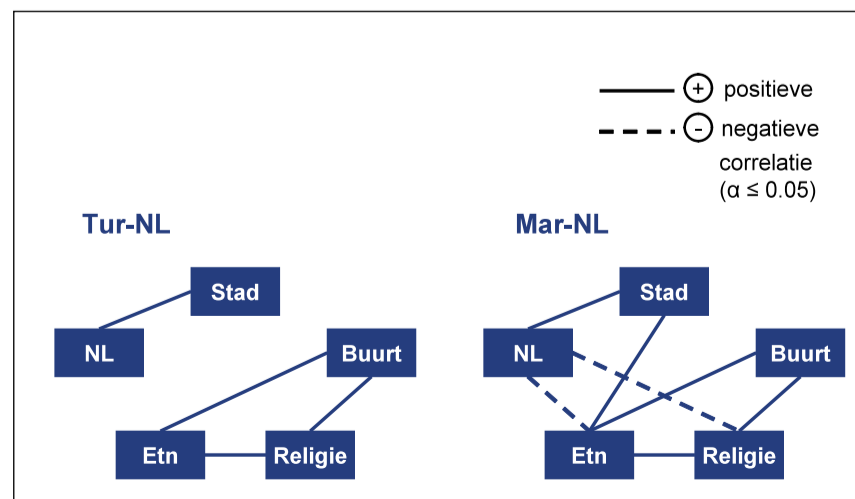
Onder Turkse en Marokkaanse Nederlanders is identificatie als Nederlander relatief zwak. Houdt dat dan in dat iemand zich minder Nederlander voelt als hij of zij zich meer Marokkaans of Turks voelt? Uit figuur 2 blijkt dat dit voor de Turkse Nederlanders niet geldt. Er is onder hen geen verband tussen etnische of religieuze identificatie en het zich Nederlands voelen. Het is wel zo dat de Turkse Nederlanders zich in het algemeen niet zo sterk Nederlands voelen, maar mensen die zich meer Turks (of moslim) voelen, identificeren zich niet minder sterk als 'Nederlander' dan diegenen die zich minder Turks of moslim voelen. Dat is opvallend, omdat vaak verondersteld wordt dat iemand zich óf Turks óf Nederlander voelt. Er blijkt wel een positief verband te zijn tus-

sen de etnisch-religieuze identificatie en de buurt. Blijkbaar is het zo dat respondenten die zich meer Turks en/of moslim voelen sterker gehecht zijn aan de buurt. Een voor de hand liggende verklaring is dat deze verbondenheid met de buurt samenhangt met de aanwezigheid van bekenden met dezelfde religie of etniciteit. Bij Marokkaanse Nederlanders zien we deels hetzelfde plaatje. Ook hier zien we het positieve verband tussen etnisch/religieuze identificatie en verbondenheid met de buurt. Echter, bij de Marokkaanse respondenten blijkt de etnische en religieuze identificatie een grotere rol te spelen. Iemand die zich meer Marokkaans en/of moslim voelt, voelt zich minder sterk Nederlander. Het verschil met de Turkse Nederlanders is waarschijnlijk te verklaren door het negatieve gebruik van 'Marokkaans' in het publieke debat. Dit geldt niet voor identificatie met de stad. Marokkaanse Nederlanders die zich sterker Marokkaans voelen, voelen zich minder sterk Nederlander maar méér Amsterdammer of Rotterdammer. Van de Welle beschrijft dat in haar onderzoek voor veel tweede generatie Amsterdammers hun identiteit als Amsterdammer een mediërende rol speelt (wel 'erbij horen', maar niet als Nederlander). Dit lijkt onderbouwd te worden door dit onderzoek.

Het is dus niet zo dat een sterke identificatie met de etniciteit een sterke identificatie als Nederlander uitsluit – ook niet onder de Marokkaanse Nederlanders onder wie er een licht negatief verband is tussen identificatie als Marokkaans en als Nederlander. Sterker nog, zowel onder Marokkaanse als Turkse Nederlanders blijkt één derde zich tegelijkertijd



Figuur 1: Identificaties



Figuur 2: Relaties identificaties

(zeer) sterk Marokkaans of Turks te voelen én (zeer) sterk Nederlander. We kunnen daarom concluderen dat een sterke etnische identificatie niet automatisch een gevaar vormt voor het Nederlander-zijn – iets wat bijvoorbeeld in debatten over meervoudige nationaliteiten vaak wordt aangenomen.

Uit het onderzoek blijkt dat hoewel onder de Turkse en Marokkaanse Nederlanders de Nederlandse identiteit relatief zwak is, de lokale identiteiten een alternatief kunnen vormen. Voorts kunnen we concluderen dat een sterkere etnische identificatie samengaat met een sterkere buurtverbondenheid. In weerwil van wat veel politici en opinieleiders ons tegenwoordig voorhouden, is de nationale identiteit klaarblijkelijk minder inclusief en verbindend dan lokale identiteiten. Dit zou deels kunnen komen doordat het maatschappelijke debat over integratie – het debat over wie wel Nederlander is en wie niet – selectiever en exclusiever is dan het debat op stedelijk en buurtniveau. Ook zou dit kunnen komen doordat ‘Nederlander zijn’ meer beïnvloed wordt door abstracte formuleringen en doordat ‘thuis voelen’ op lokale niveaus meer gevormd wordt door het dagelijks leven dat zich daar afspeelt.

Deze bevindingen roepen andere, interessante vragen op, bijvoorbeeld: in hoeverre hangen de onderzochte vormen van identificatie samen met bepaald gedrag? En hoe hangt identificatie samen met sociale relaties? Vervolgonderzoek kan daar hopelijk inzicht in geven.

Uit bovenstaande kan worden afgeleid dat tweede generatie Nederlanders zich meer aangesproken zullen voelen op hun lokale identiteit dan op hun nationale identiteit. Als je deze mensen wilt betrekken bij de maatschappij, zou je ze daarom ook beter op dat niveau kunnen benaderen.

Het verdient daarnaast aanbeveling het maatschappelijk debat op nationaal niveau inclusiever te maken. Daarbij helpt het als er erkend wordt dat identificatie als Turks of Marokkaans niet automatisch bedreigend is voor iemands identificatie als Nederlander. En als het gaat om verbondenheid op de lokale niveaus, blijken niet de tweede generatie Nederlanders de probleemburgers te zijn (mensen uit die tweede generatie vormen overigens relatief vaak onderdeel van de gezeten bevolking in stad en buurt), maar is de ‘import’ dat. Anders gezegd: in termen van verbondenheid op lokaal niveau zijn het niet de ‘buitenlanders’, maar de ‘buitensteders’ en ‘buitenbuurters’ die extra aandacht zouden verdienen.

\*Van der Welle, I.C. (2011) (Flexibel) staatsburgerschap. Jongvolwassenen; nationale identiteit; stedelijke identiteit. Proefschrift Universiteit van Amsterdam. Dit proefschrift is te downloaden via <http://dare.uva.nl>

Zie ook de project website onder ‘Publicaties, papers en presentaties’ (<http://www.imes.socsci.uva.nl/sociale mobiliteit/>)

(Deze tekst is in grote lijnen eerder verschenen in de project Nieuwsbrief van mei 2011.)

**Marieke Slotman is PhD kandidaat bij Sociologie, afdeling Sociologie & Antropologie**

## De onzichtbare koepel: over buiten- en binnenkant van een nieuwe moskee

Oskar Verkaaik



De moskee in Hoofddorp van de voorkant



De moskee in Hoofddorp van de zijkant

*Ergens in de uitgestrekte nieuwbouwwijk die Hoofddorp heet, is onlangs een nieuwe moskee geopend waar wat vreemds mee aan de hand is. Dan bedoel ik niet het strakke, rechthoekige ontwerp, de wanden opgemetseld uit Hollandse bakstenen, de grotendeels glazen voorgevel, of de al even strakke minaret die – hoe functioneel – als liftschacht dienst doet. Zo bijzonder is dat allemaal niet. Elders in Nederland – Amersfoort, Ede, Leiden, Bergen op Zoom, Vaassen, Haarlem, noem maar op – vind je al evenzeer nieuwe moskeegebouwen die pogen de islam in een nieuw Nederlands polderjasje te steken. Nee, het bijzondere in Hoofddorp is wat je niet ziet. Niet van de voorkant althans, als je recht tegenover de voorgevel staat. Het is de koepel, die er wel is, maar die pas zichtbaar wordt als je het afwateringskanaal oversteekt en het gebouw van de zijkant bekijkt.*

Is dit een foutje van de architect? Heeft hij de koepel te klein uitgevoerd zodat die niet over de daggoot heen kijkt? Of was het geld op en heeft het moskeebestuur noodgedwongen voor een minikoepel moeten kiezen? Raar is het wel. Waarom een koepel op het dak zetten als je hem niet kunt zien? Waarom dan niet een plat dak? Dat scheelt een hoop geld. Moskeegemeenschappen, die de bouw van een moskee grotendeels zelf bekosti-

gen, zijn nu eenmaal niet bepaald rijk. Voor zover ik weet heeft de Hoofddorpse moskee nog geen rol gespeeld in de discussie rondom nieuwe moskeeën die overal in Nederland, zoals in de hele westerse wereld, wordt gevoerd. Die discussie is deels politiek van aard. Dan gaat 't niet alleen om de vraag of er in westerse steden überhaupt plaats is voor moskeeën (veel radicale nationalistenvin-

den bijvoorbeeld van niet), maar ook over de vormgeving. Zie het verbod op minaretten in Zwitserland of de opmerking van Marco Pastors (Leefbaar Rotterdam) dat moskeeën het stadsbeeld niet mogen domineren. Tegelijkertijd komt er uit architectonische hoek kritiek op nieuwe moskeeën omdat ze traditioneel van vorm zouden zijn. Waarom toch altijd weer die minaretten en koepels? Waarom die hang naar het verleden, die nostalgie, die heimwee? Waarom zo weinig vernieuwende ontwerpen? Deels overlappen die politieke en architectonische discussies elkaar, bijvoorbeeld als architectuurcritici pleiten voor innovatieve designs omdat die goed zouden zijn voor de integratie van moslims.

Wat hebben antropologen aan deze discussies toe te voegen? Misschien spelen ze vooral de rol van spelbreker. Zo laten ze op basis van etnografisch onderzoek zien dat de dingen soms minder vanzelfsprekend zijn dan ze lijken. 't Lijkt zo logisch: een modern ontwerp staat voor een moderne, op integratie gerichte islam. Maar uit het werk van de antropoloog Eric Roose blijkt dat het vaak juist de fundamentalistische groepen zijn die een modern ontwerp prefereren. Zij nemen niet de middeleeuwse moskeeën in Turkije, Andalusië of Egypte als voorbeeld, maar de eerste moskee in de tijd van de Profeet Muhammad. Dat was een simpele binnenplaats van een woonhuis, zonder versieringen, met niet meer dan het bladerdak van de palmbomen als beschutting. Niets koepel of minaret. Dat is allemaal maar buitenkant dat afleidt van het ware geloof. En die eenvoud van de oorspronkelijke moskee blijkt verrassenderwijs heel goed samen te gaan met de functionele uitgangspunten van de modernistische architectuur.

Waar een politicus of een architectuurcriticus in koepels nostalgie voor Marokko of heimwee naar Turkije ziet, ziet een Europese moslim veeleer een afwijzing van een fundamentalistische islam. Voor hem is een koepel een symbool van een islam die weinig opheeft met die nieuwerwetse neiging om veertien eeuwen islamitische geschiedenis opzij te schuiven en terug te keren naar de oorsprong. Voor hem staat een koepel of een minaret helemaal niet voor een weigering te integreren. Integendeel, een koepel gaat heel goed samen met Hollandse baksteen. Kijk maar naar Hoofddorp.

Misschien trekken politici en architectuurcritici hun conclusies iets te snel.

Maar toch, als een koepel staat voor een niet-fundamentalistische islam, waarom is 'ie dan niet zichtbaar? Althans niet in Hoofddorp? Althans niet van buitenaf? Want stel, je zou naar binnengaan, je schoenen uittrekken, het tapijt van de gebedsruimte op lopen... Dan is die Hoofddorpse koepel ineens wel degelijk zichtbaar - alleen van binnenuit.

Niet zo veel niet-moslims nemen de moeite om een moskee van binnen te bekijken. Veel mensen denken dat je er niet zomaar naar binnen kunt lopen. Ook politici en critici komen maar weinig binnen. In hun discussies hebben ze 't in ieder geval vrijwel nooit over het interieur. Voor hen telt vooral de buitenkant. Voor de gelovige moslim is het eerder omgekeerd. Voor hem doet vooral de binnenkant ertoe. De buitenkant is slechts buitenkant. Zoals Erdal Önder, architect van meerdere modern ogende moskeeën in Nederland, zegt: architecten mogen aan de buitenkant bij wijze van spreken hun gang gaan zoveel ze willen, zolang de binnenkant er maar als een moskee uitziet.



Foto: Oskar Verkaik

Interieur van de moskee in Penzberg (Zuid-Duitsland)

Nu proberen antropologen te doorgronden hoe de wereld eruitziet als je die bekijkt vanuit de belevingswereld van de groep mensen waarin je geïnteresseerd bent. Geen wonder dat antropologen wel naar de binnenkant kijken. Dan blijkt dat een koepel ineens een heel andere functie kan hebben. Zolang je de koepel van de buitenkant bekijkt, zie je een statement voor de buitenwereld, een symbool dat iets betekent, de vraag is dan alleen nog wát. Maar bekeken vanuit de binnenkant, houdt de koepel op symbool te zijn. Dan geeft die vorm aan de gebedsruimte, schept hoogte, filtert licht, creëert een bepaalde akoestiek.

Dit is wat de moskeevoorzitter in Hoofddorp over de koepel heeft te zeggen: "We wilden een modern ontwerp dat bij de buurt past. Maar binnen is er geen verschil met Marokko. Daar zijn moskeeën ook vierkant en mooi gestuukt. Van buiten hebben we ons aangepast aan de buurt. Zo zie je de koepel van buiten bijna niet. Maar voor ons is die mooi van de binnenkant."

De hedendaagse antropologie van religie heeft steeds meer aandacht voor de materialiteit van religie, dat wil zeggen, voor tastbare objecten of benoembare plaatsen die met religieuze praktijken te maken hebben. Dat lijkt tegenstrijdig omdat religie als vanzelf geassocieerd wordt met het hogere, het immateriële, het transcendente. Maar die hogere dimensie heeft vaak toch een bepaalde vorm nodig om zich te openbaren. Religieuze plaatsen en gebouwen zijn bij uitstek plekken waar het transcendente ervaren kan worden.

De esthetiek daarvan verandert in de tijd. Neem kerkgebouwen. De gotiek gold lange tijd als de religieuze stijl bij uitstek. Het licht, de hoogte symboliseerden een transcendente God die ver boven de aarde uitsteeg. Maar kijk naar moderne kapellen of kloosters en je ziet iets heel anders: eenvoudige vormen, aardse materialen, kaal beton of onbewerkt hout, bedoeld om een

ruimte te creëren die rust biedt in de kakofonie van beelden die we de moderne seculiere samenleving noemen. Dit is geen architectuur die God prijst zoals de gotiek dat doet, maar een architectuur die God zoekt in kleine oases van stilte en leegte.

Een antropologie van nieuwe Europese moskeeën kijkt niet alleen naar de buitenkant en vraagt niet alleen wat een koepel zoal kan symboliseren. Ze kijkt ook naar de binnenkant en vraagt zich af hoe het interieur bijdraagt tot de intensiteit van religieuze rituelen en of er in veranderingen in het interieur veranderingen in spiritualiteit herkend kunnen worden. Het zachte tapijt onder je voeten, de gekalligrafeerde Koranteksten, de handgemaakte tegels, en ja ook de koepel – het zijn allemaal elementen die bijdragen aan de lichamelijke ervaring van contemplatie. De sensatie die hier wordt opgewekt heeft te maken met een gevoel van continuïteit en verbondenheid in een haastige wereld die niet zo veel afwijkt van de emotie die moderne stiltecentra ook willen oproepen, al is de esthetiek dan anders.

Wie óók naar de binnenkant kijkt, ziet bovendien veel meer variatie. Neem het interieur van de moskee in het Beierse Penzberg, waar het licht door een paarsblauwe wand van gebroken glas naar binnen schijnt. Daar blijken eeuwige elementen als tapijten en kalligrafie ook een innovatieve vorm te kunnen aannemen. Uiteindelijk is dat misschien wel de interessantste vraag die je over moskeeën in Europa kunt stellen: hoe de eeuwigheid opnieuw vorm krijgt.

[o.g.a.verkaik@uva.nl](mailto:o.g.a.verkaik@uva.nl)

Oskar Verkaik is universitair hoofddocent bij de opleiding Antropologie, afdeling Sociologie en Antropologie aan de Universiteit van Amsterdam.

## RECENT VERSCHENEN BOEKEN

### Chicks, Kicks & Glory: De betekenis van kickboksen voor Marokkaans-Nederlandse meisjes

Jasmijn Rana

Opvallend veel meisjes met een Marokkaanse achtergrond doen aan kickboksen en andere vechtsporten. Zij zijn trots op hun discipline en hun blauwe plekken. Met vallen en opstaan maken ze hun sport onderdeel van een, soms gelovig, grootstedelijk meisjesleven. Dit was voor FORUM reden om Jasmijn Rana te vragen onderzoek te doen naar deze groeiende groep meiden. Dit onderzoek heeft zij gedaan bij het AISSR van de Universiteit van Amsterdam.

**Uitgever:** Boom Lemma ISBN 9789059316881, 119 pagina's, Prijs: €22,50

### Local Governance and Poverty in Developing Nations

Nicky Poww, Isa Baud (editors)

This volume examines the persistence of poverty—both rural and urban—in developing countries, and the response of local governments to the problem, exploring the roles of governments, NGOs, and CSOs in national and sub-national agenda-setting, policy-making, and poverty-reduction strategies. It brings together a rich variety of in-depth country and international studies, based on a combination of original data-collection and extensive research experience in developing countries.

**Uitgever:** Routledge, ISBN 9780415887328, 272 pagina's, Prijs: \$100,-

### Shutting Down the Streets Political Violence and Social Control in the Global Era

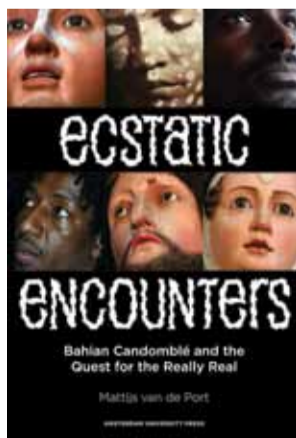
Amory Starr, Luis A. Fernandez, Christian Scholl

"Shutting Down the Streets" is the first book to conceptualize the social control of dissent in the era of alterglobalization. Based on direct observation of more than 20 global summits, the book demonstrates that social control is not only global, but also preemptive, and that it relegates dissent to the realm of criminality.

**Uitgever:** New York University Press, ISBN: 9780814741009, 216 pagina's, Prijs: \$23,-

### Ecstatic Encounters Bahian Candomblé and the Quest for the Really Real

Mattijs van de Port



Ecstatic Encounters takes its readers to the threshold of Candomblé temples in Bahia, Brazil, where - for many generations - members of this spirit-possession cult and curious outsiders have been meeting to marvel at each other's otherness. Having allowed himself to be baffled by Candom-

blé's mysteries and miracle productions, the author explores the notion of 'the-rest-of-what-is': the excess that is the inevitable by-product of all reality definitions; the non-sensical that is the surplus of all culturally informed sense-making.

**Uitgever:** Amsterdam University Press, ISBN 9789089642981, 300 pagina's. Prijs: €39,95

### Migration Policymaking in Europe. The Dynamics of Actors and Contexts in Past and Present

Giovanna Zincone, Rinus Penninx, Maren Borkert

This important work analyses immigration and immigrant inclusion policies in ten European countries, examining how such policies are formed and subsequently implemented. The study singles out the important role of usually overlooked factors and actors that significantly affect policymaking alongside the formal legal framework. It also identifies similarities and diversities in European immigration policies.

**Uitgever:** Amsterdam University press, ISBN 978 90 8964 370 4, 452 pagina's Prijs: €54,50

### The politics of home. Belonging and Nostalgia in Europe and the United States

Jan Willem Duyvendak



This book addresses prominent debates in Western Europe and the United States on themes as seemingly diverse as national identity and nostalgia, migration and integration, gender relations and 'caring communities'. At the most fundamental level, all of these debates deal with the right to belong and the ability to 'feel at home'. The book examines what has happened to the 'home feelings' of the majority under the influence of the two major revolutions of our times: the gender revolution and increased mobility due to globalization.

**Uitgever:** Palgrave Macmillan, ISBN 9780230293991, 168 pagina's, Prijs: £60.00

### De onbeholpen samenleving Burgerschap aan het begin van de 21e eeuw

Menno Hurenkamp, Evelien Tonkens



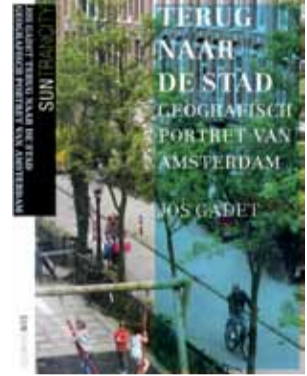
Het is niet zozeer dat burgers onwillig zijn, eerder onwetend en onhandig als het gaat om het in goede banen leiden van hun relaties en het oplossen van conflicten met medebewoners. Nederland beschikt in dit opzicht over een politiek tekort. Niet alleen

burgers, maar ook de overheid, bestuurders en beleidsmakers zijn vaak onbeholpen. Onbeholpen burgerschap roept zo een onbeholpen overheid op en omgekeerd. Goed burgerschap moet beter, maar de voortgang schuilt in kleine stappen.

**Uitgever:** Amsterdam University Press, ISBN: 9789089641502, 208 pagina's, €34,50

### Terug naar de stad Geografisch portret van Amsterdam

Jos Gadet



Stadsgeograaf Jos Gadet beschrijft in Terug naar de stad de ontwikkeling van verschillende Amsterdamse buurten. Persoonlijke anekdotes en sociologische, economische en stedenbouwkundige analyses wisselen elkaar af. Een boek voor iedereen die wil begrijpen waarom een stad eruitziet zoals ze eruitziet en wat daarop van invloed is. Voor sociologen, geografen, demografen, planologen, economen, stadsplanners, stedenbouwkundigen en Amsterdammers.

**Uitgever:** SUN architectuur, ISBN 9789461054289, 240 pagina's, Prijs: €19,50

### Rondom de stilte Herdenkingscultuur in Nederland

Rob van Ginkel

Vanuit een veelzijdig perspectief analyseert Rob van Ginkel de wording, continuïteit en verandering van de rituelen, symbolen en gewoonten waarmee oorlog, bezetting en bevrijding in herinnering worden geroepen, de vormgeving, inscripties en betekenis van monumenten, de in herdenkingsteksten gehanteerde beeldspraken en retoriek en de onderliggende opvattingen, motieven en belangen van organisatoren, deelnemers en toeschouwers.

**Uitgever:** Bert Bakker, ISBN 9789035134409, 844 pagina's + 2 fotokaternen, Prijs €29,95

### Sport and Social Mobility: Crossing Boundaries

Ramón Spaaij

Drawing on four case studies, the book provides a rich sociological analysis of people's lived experiences of sport in diverse social, cultural and political contexts, ranging from sport-for-development programs in Brazil and the Netherlands to rural communities and the Somali diaspora in Australia. The first international comparison of and critical reflection on the relationship between social mobility and participation in non-professional sport, this book will be essential reading for anyone interested in sport's potential for social inclusion.

**Uitgever:** Routledge, ISBN 9780415874885, 208 pagina's, Prijs: \$125,-

### Pretty Modern: Beauty, Sex, and Plastic Surgery in Brazil

Alexander Edmonds

This book tells the remarkable story of how a developing nation with extremes of wealth and poverty became a global leader in plastic surgery. It tracks how plastic surgery became therapeutically compelling in Brazil, and analyzes the ethical implications of medical enhancement.

**Uitgever:** Duke University Press, ISBN 9780822348016, 312 pagina's, Prijs: \$24,95

## VERVOLGENS Alumnus in beeld

*En dan is het moment daar, de uitreiking van de bul, je bent afgestudeerd.  
Na jaren van colleges, werkgroepen en tentamens is dit de kroon op je werk, of toch niet?  
Het echte werk begint nu.*

**Alumnus Andrea Teftedarija over haar studie, stages en huidige functie.**

**Geboren:** 28 september 1984  
**Studierichting:** Politicologie – Internationale Betrekkingen  
**Afgestudeerd:** 2007  
**Huidige functie:** Project assistent bij het Instituut Clingendael

De internationale interesse zat er al vroeg in. In 6 VWO schreef ik me in voor de bachelor Internationaal Recht. Tegen de zomer begon ik te twijfelen. Ben ik wel een 'Rechten'-type? Nee was het antwoord. Ik heb behoefte aan iets abstracts, iets spannends, iets creatiefs. Politicologie.

Mijn bachelor Politicologie rondde ik af binnen drie jaar, inclusief een scala aan andere interessante vakken uit verwante en wat minder verwante disciplines. Mijn ambitie was twee masters in een jaar te halen. Het leek me wel wat om nog even een jaar lang flink tussen de boeken te zitten alvorens ik me in de 'echte' wereld moest

### Veiligheid, kan dat ook?

Dit alles kreeg in het tweede semester een flinke draai. Een oud-docent vroeg me onderwijsassistent te worden bij de nieuwe minor Inlichtingenstudies. Daarvoor had ik totaal geen affiniteit met de veiligheidssector, maar ik raakte steeds meer geïnteresseerd in en geïntrigeerd door deze discipline. Ik besloot het rustiger aan te doen met mijn ambitie

van 'twee masters in een jaar' en me te begeven in de 'praktijkwereld'.

Na het behalen van mijn master Internationale Betrekkingen koos ik ervoor stage te lopen in het buitenland. Ik verhuisde naar Bosnië en Herzegovina en deed drie maanden lang onderzoek naar de hervorming van de veiligheidssector bij een denktank in Sarajevo. Hier kwam ik in aanraking met mensen die zich bezighielden met security sector reform. Via mijn baas ontmoette ik in Bosnië en Herzegovina mijn toekomstige werkgever. Studenten van de Nederlandse Defensie Academie (NLDA) waren in april 2008 op studiebezoek in het land en ik liep enkele dagen met ze mee. En er ging een wereld aan mogelijkheden voor me open. Een aantal weken later werd ik gebeld door een van de docenten van de NLDA met de vraag of ik vanaf september iemand met zwangerschapsverlof wilde vervangen.

### De-fancy

Na het behalen van mijn master Oost-Europese Studies ging het hard; voor ik het wist stond ik theo-

riëen van Internationale Betrekkingen te doceren aan toekomstige officieren in Breda. Ik moest er even aan wennen, en mijn vrienden ook. Ik moest hen uitleggen dat ik werkte voor Defensie en niet voor het blad 'De Fancy'. Naast onderwijskundige activiteiten hield ik me bezig met onderzoek. Omdat ik graag bij Defensie wilde blijven ben ik op zoek gegaan naar nieuwe mogelijkheden. Ik werd aangenomen voor het Defensie Trainee Programma (DTP). Na twee jaar kijk ik terug op een fantastische tijd. Ik heb meegedraaid met het project Verkenningen, een interdepartementaal project gericht op de ontwikkeling van beleidsalternatieven voor de toekomstige krijgsmacht, ik heb onderhandeld over vredesmissies bij de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de Verenigde Naties in New York en beleidsadvies gegeven aan de minister bij de Hoofddirectie Algemene Beleidszaken in Den Haag. Op dit moment werk ik bij het Instituut Clingendael, wederom aan onderwerpen die gerelateerd zijn aan de internationale veiligheid. Dit wereldje heeft me nog steeds in zijn greep.

### Doen! En houd alle opties open.

Terugkijkend op mijn studie Politicologie kan ik vaststellen dat ik nooit spijt heb gehad van mijn keuze. De studie is veelzijdig genoeg om je veel mogelijkheden te bieden je talenten en interesses te ontwikkelen. Daarnaast bestaan er voldoende mogelijkheden om je te specialiseren. Ik raad politicologen aan minoren en keuzevakken nauwkeurig te kiezen. Hoe beter deze op elkaar en op je specialisatie aansluiten, hoe makkelijker het later wordt te kijken welke kant je op wilt en toekomstige werkgevers kiezen makkelijker iemand die een samenhangend vakkenpakket heeft.

Bij het zoeken naar een baan is het belangrijk alle opties –en contacten– open te houden; je weet nooit waar je terecht komt, sta dus vooral open voor 'out-of-the-box' mogelijkheden!

Het ging me aan het hart dat sommige ouderen pas om half 12 's ochtends gewassen konden worden. Ik vond (toen) dat er veel moest veranderen, maar kon dat op die plek niet bewerkstelligen.

### Brede oriëntatie blijft

Met het doel op een plek terecht te komen waarin dat wel kan, ben ik na de bachelor Sociologie de master Medische Antropologie en Sociologie gaan volgen. Naast de wekelijks terugkerende discussies over de verschillen tussen antropologie en sociologie (altijd leuk!) was dit vooral een praktisch jaar, met duidelijke cases en problemen uit de actualiteit. Daar heb ik nu in mijn werk als beleidsmedewerker bij GGD Flevoland het meest profijt van. Hierin komen politicologie (met als belangrijkste opdrachtgever de gemeente, beweeg ik me in een politieke arena), psychologie (waarom kiezen mensen voor ongezonde of gezonde leefstijl?), sociologie (wat gebeurt er in de interactie tussen mensen in een wijk; community aanpak) en antropologie (wat is de invloed van cultuur op bepaalde (leefstijl-)keuzes) weer mooi bij elkaar. Voor mijn afstudeerscriptie heb ik gesproken over seksualiteit met jonge vrouwen die leven met Cystic Fibrosis (taaislijmziekte). Het was bijzonder, omdat er nog weinig onderzoek naar gedaan was en de ziekte hierin verschillende sociaal-emotionele, maar ook hele praktische problemen oplevert op het gebied van seksualiteit. Het onderzoek kostte veel moeite en frustratie, maar mede dankzij de goede begeleiding vanuit de UvA leidde het tot mooie resultaten. Uiteindelijk is de voorlichting voor jonge CF-patiënten hierdoor aangepast.

Nu reis ik weer elke dag naar Almere en blijf ik me druk maken om schrijvende situaties. Soms kun je echt iets veranderen en soms denk ik dat ik nog niet op de goede plek ben. Dan denk ik aan mijn 'oude' vrienden, die er inmiddels niet meer zijn, en weet ik waar ik het voor doe.



Andrea bij een bezoek aan de Koninklijke Marine in Den Helder, juni 2009

Foto: Roos Wagemakers

## VERVOLGENS Alumnus in beeld

*En dan is het moment daar, de uitreiking van de bul, je bent afgestudeerd.  
Na jaren van colleges, werkgroepen en tentamens is dit de kroon op je werk, of toch niet?  
Het echte werk begint nu.*

**Nienke Blokker over haar studie, stages en huidige functie.**

**Geboren:** 12 september 1984  
**Studierichting:** Bachelor Sociologie, Master Medische Antropologie en Sociologie  
**Afgestudeerd:** 2007  
**Huidige functie:** Beleidsmedewerker GGD Flevoland

Nog net 17 jaar nam ik de trein naar Almere om met een stuk of 40 anderen te beginnen aan de propedeuse Gedrag en Samenleving. Een oriëntatiejaar voor breed georiënteerde studenten die nog geen richting wilden kiezen. Aanvankelijk had ik wel een voorkeur voor Sociologie, maar was ik vooral benieuwd naar de andere studies: Psychologie, Planologie, Politicologie en Antropologie.

### Meer inspiratie uit colleges dan uit boeken

Hoe inspirerend Almere ook was (ik kwam nooit verder dan het station), ik voelde me pas echt student toen ik in het tweede jaar naar Amsterdam kon gaan (het propedeusejaar was destijds in Almere) en lekker de Oudemanspoort en het Spinhuis binnen kon lopen voor colleges. Een groot verschil met de lessen in Almere vond ik wel dat er meer afstand was tussen de studenten. In Almere zat ik elke dag met dezelfde kleine groep studenten, met wie je ook in werkgroepen veel samenwerkten. In Amsterdam ging je meer op in de menigte van grote collegezalen en werkgroepen die steeds van samenstelling veranderde. Ik vond het daardoor niet makkelijk om veel contacten op te doen. Sociologie bestaat met name uit zelfstudie en

weinig contactmomenten. Ondanks de luxe om op dinsdagochtend om half 10 de hele H&M voor jezelf te hebben en 's middags in het Sarphatipark in de zon te studeren, had ik het toch wel prettig gevonden om wat meer 'les' te krijgen. Misschien ook omdat ik meer inspiratie uit de colleges haalde dan uit de boeken.

### Bepalende bijbaan

In het tweede jaar van mijn studie zag ik op een prikbord een advertentie hangen: 'Gezocht: Zorgzame student die op mijn zoon wil oppassen in ruil voor een kamer in de Pijp'. In plaats van één strookje van het vel te scheuren heb ik ze allemaal gepakt en ook alle andere advertenties die in de UvA hingen. Dezelfde avond heb ik gebeld en ik kon meteen de volgende dag langs komen. Binnen twee weken verliet ik het ouderlijk huis in Heemskerk om deze in te ruilen voor een kamer in de Pijp. Door de flexibele tijden van Sociologie kon ik dat prima combineren met het oppassen. Daarnaast werkte ik nog in IJmuiden in een verzorgingshuis waar ik elke zaterdag lol had met mijn 'vrienden' van 86 tot 94 jaar oud. Door het werk daar de confrontaties met soms schrijvende situaties ben ik sociologie gaan studeren.



Nienke Blokker

# STUDIEVERENIGINGEN

## COLLEGE SOCIALE WETENSCHAPPEN

Een overzicht van activiteiten voor studenten van de opleidingen van het College Sociale Wetenschappen georganiseerd door de studieverenigingen

### politicologie

#### Machiavelli - Studievereniging Politicologie

<http://www.svmachiavelli.nl>

Macchiavelli is niet alleen de oudste maar met 1000 leden ook de grootste studievereniging Politicologie in Nederland. De vereniging organiseert wekelijkse activiteiten voor een breed publiek waaronder lezingen door bekende politici en actualiteitsdebatten bijvoorbeeld rond de verkiezingen.

#### Door het jaar heen:

**Elke dinsdagavond** is er een Machiavelli-borrel, een fenomeen binnen de UvA, soms met een thema.

**Docurama's:** documentaireavonden die worden ingeleid door sprekers met affiniteit voor het onderwerp van de film.

**Student-Docent debatten:** studenten en docenten gaan met elkaar in debat om ideeën en standpunten uit te wisselen.

**December – Brussel excursie** In december zal Machiavelli in samenwerking met Spil, de Leidse zustervereniging, weer de jaarlijks terugkerende excursie naar Brussel organiseren. Met een groep van 40 mensen bezoeken we een aantal Europese instituties en gaan we in gesprek met correspondenten en andere interessante politieke spelers binnen de EU. Daarnaast zullen we ook de stad bekijken en Belgische biertjes proeven!

#### Januari/Februari – Gala

Wat is er nu een betere manier om 2012 te beginnen dan met een spetterend feest! Machiavelli organiseert in samenwerking met een andere studievereniging een heus gala. Kom met een date geheel in stijl feestvieren en proost met je vrienden op het nieuwe jaar.

#### Maart – Masterclasses

Wat wil ik na mijn studie Politicologie? Tijdens de Machiavelli Masterclasses beantwoorden we deze vraag. Een dag vol workshops en lezingen van verschillende bedrijven, instellingen en organisaties waar de student politicologie in de toekomst terecht zou kunnen komen.

#### Februari/April- Studiereis

Elk jaar organiseert de studievereniging in februari en april een reis. Vorig jaar waren de bestemmingen Turkije en China. Waar we in 2012 heen gaan is nog een verrassing!

### sociologie

#### Sociologisch EpiCentrum (SEC) – Studievereniging Sociologie

<http://www.sociologen.nl/>

Je kunt zeggen wat je wilt maar sociologen, van boekenwormen tot vrijbuiters, zijn heel gezellige, sociale mensen met oog voor de wereld om hen heen. Niet zo gek ook want dat is per slot van reke-

ning hun studieobject. Door om zich heen te kijken, veel te lezen en te discussiëren, proberen ze grip te krijgen op het reilen en zeilen van de maatschappij. Maar om het leven midden in je eigen studieobject ook nog leefbaar te houden, hebben sociologen gevoel van humor en relativiseringsvermogen nodig.

De studievereniging bestaat uit een verzameling van dit soort mensen in alle vormen, soorten en maten. Na een dag in je eentje op je kamer je hoofd vol gepompt te hebben met theorieën en methoden, is het heel fijn om contact te hebben met medestudenten. Voor de eerstejaars organiseert SEC altijd een aantal evenementen. Op deze manier hoef je niet zonder bandjes voor het eerst in het diepe. SEC geeft je handvatten om de stad, de studie, de universiteit en het studentenleven eigen te maken en een band op te bouwen met je medestudenten.

#### Door het jaar heen:

**Elke maand** organiseert SEC in samenwerking met Kwakiutl (de studievereniging van Culturele Antropologie) en docenten De Andere Blik, een lezing die plaats vindt in de eigen ruimte van de studievereniging, de Common Room. De eerstvolgende data zijn: 22 december, 26 januari, 23 februari en 29 maart. Daarnaast zijn er ook lezingen gedurende het academisch jaar.

#### Februari – Filmfestival en skiën

Filmfestival: Van 6 februari tot 11 februari 2012 vindt het filmfestival plaats met de interessantste documentaires en films van het moment.

**Sociologisch skiën:** Van 10 februari tot 20 februari 2012 vindt de jaarlijkse skiweek van de studievereniging plaats in Le Corbières, Frankrijk.

**Feest:** aan het einde van februari organiseert SEC een feest voor de studenten Sociologie.

#### Maart - Carrièreweek

Van 5 maart tot 10 maart vindt de carrièreweek plaats om studenten te ondersteunen bij hun loopbaan na hun studie.

### antropologie & ontwikkelingsociologie

#### Kwakiutl – Studievereniging Culturele antropologie en Ontwikkelingsociologie

<http://www.kwakiutl.nl/>

Kwakiutl en SEC werken samen. Er worden gezamenlijke feesten georganiseerd en ook de lezingenreeks De Andere Blik is een samenwerkingsverband. Om de samenwerking te verdiepen wordt elk jaar het SociologieAntropologie Weekend georganiseerd. Een beroemde jaarlijkse activiteit van Kwakiutl is de liftwedstrijd. Daarnaast wordt er elk jaar een buitenlandse studiereis georganiseerd. Kwakiutl organiseert tal van leuke en interessante activiteiten. Zo wordt studenten de mogelijkheid geboden meer uit hun studie te halen door mee te doen aan gezellige sociale activiteiten en om hun kennis te verdiepen door studieverdiepende activiteiten, of door mee te helpen aan de organisatie van één of meerdere evenementen.

**December Filmvertoning Sint:** 1 december, locatie: Common Room

**Kerstdiner en Kerstborrel:** 15 december

**Januari Filmvertoning** op 19 januari

**Themaborrel** op 26 januari

**Februari – Filmfestival en liftwedstrijd**

-Filmfestival: Van 6 februari tot 11 februari 2012 vindt het filmfestival plaats met de interessantste documentaires en films van het moment.

-Liftwedstrijd: In het weekend van 24 tot 26 februari 2012 vindt de beroemde liftwedstrijd plaats.

### sociale geografie & planologie

#### Sarphati – Studievereniging Sociale Geografie en Planologie

<http://www.studieverenigingsarphati.nl/>

Om studenten in staat te stellen hun studietijd zo goed mogelijk in te vullen, organiseert Sarphati niet alleen veel sociale activiteiten, zoals borrels, sporttoernooien en de Monopolymarathon, maar ook studiegerelateerde activiteiten zoals een bezoek aan tentoonstellingen en discussieavonden. Ook de komende periode staan er veel activiteiten op het programma. Zo zullen er sollicitatieworkshops worden gegeven, komt het tweede feest er al aan en zal er een in-house-dag bij Geodan zijn. Daarnaast worden er traditioneel reizen georganiseerd. Dit jaar zijn dit een rondreis naar Jordanië en een stadsreis naar Belgrado. Ontspanning staat voorop tijdens deze reizen, maar ook de studie vind je in het programma terug. Als aanvulling op het studieprogramma biedt Sarphati ook de mogelijkheid om de verplichte 'individuele buitenlandervaring' in te vullen. Zo gaat de reis dit jaar naar New York. Deelnemers gaan daar onderzoek doen binnen het thema 'duurzame stedelijke ontwikkeling.'

**December – Wintersport voor Sarpatianen!** Van 16 tot 24 december vindt de jaarlijkse skiweek plaats.

**Januari –** Dit jaar gaat de studiereis naar New York.

**13 Maart – Nationale Geografen en Planologen Symposium.** Het thema van het symposium is dit jaar 'Nederland 2020'. Huidige trends en problematiek worden als uitgangspunt genomen om de toekomst van ons land te bepalen. Na een overkoepelend plenaire lezing zullen er in intensieve workshops studenten aan een oplossing werken. Het is daarbij van belang dat er vanuit verschillende invalshoeken wordt gekeken, zoals economie, duurzaamheid, milieu, politiek, vastgoed en gebiedsontwikkeling. Het symposium wordt georganiseerd in samenwerking met de zusterverenigingen uit Nijmegen, Groningen en Utrecht en vindt plaats aan de UvA.

### algemene sociale wetenschappen

#### Pegasus – Studievereniging van Algemene Sociale Wetenschappen

<http://www.studieverenigingpegasus.nl/>

Dit jaar viert Pegasus haar tiende verjaardag! De studievereniging organiseert allerlei activiteiten, al dan niet studiegerelateerd, en behartigt de belangen van de studenten Algemene Sociale Wetenschappen.

In november organiseerde de vereniging een **karaoké-avond, een documentaireavond en een liftwedstrijd.**

Elke twee weken is er een **borrel** voor de leden.

Studiedag

voor docenten Aardrijkskunde (VWO)

Dinsdag 17 april 2012

Thema: LEEGSTAND EN

HERGEBRUIK



leegstaand pand in Amsterdam Zuid oost

## PROGRAMMA

Ochtend:

09.30 uur Inloop/Ontvangst met koffie (thee)

09.50 uur Welkomstwoord dr. Johan Post, directeur College Sociale Wetenschappen

10.00 uur dr. Leonie Janssen-Jansen

**'Leegstand en Luchtbellen'**

(problematiek van de leegstaande kantoorpanden)

10.45 Koffiepauze

11.15 uur drs. Koen Raats

**'Slopen of herdopen'**

(herbestemmen van kerkgebouwen)

12.00 uur Lunch

Middag: 13.00 uur

-Excursie per bus langs o.a. leegstand in Amsterdam Zuid-Oost

-Bezoek aan opmerkelijke gebouwen met interessante herbestemmingen w.o een theepakhuis uit 1898, een kerk en een voormalige drukkerij.

16.15 Afsluiting met borrel en hapje

17.15 uur einde programma

De bijdrage voor het bijwonen van dit programma is 60,-

Woont u alleen de lezingen bij dan bedragen de kosten 20,-

Aanmeldingen: [r.t.w.h.veldhuis@uva.nl](mailto:r.t.w.h.veldhuis@uva.nl)

## Het CSW en daarna...

Een master- of research masterprogramma aan de Graduate School of Social Sciences (GSSS) kan een mooi vervolg zijn op jouw bachelorstudie!

Binnen de GSSS kun je (een master) kiezen uit een breed aanbod Nederlands- en Engelstalige, disciplinaire en interdisciplinaire masterprogramma's op het gebied van antropologie, sociologie, politicologie en sociale geografie en planologie. De GSSS-programma's geven je de ruimte je te specialiseren in een onderwerp naar keuze binnen de onderzoeksgebieden van de wetenschappelijke staf. Tijdens je studie word je (verder) aangemoedigd analytische vaardigheden te ontwikkelen die de discipline overstijgen. Hierin word je ondersteund door een deskundige en enthousiaste wetenschappelijk staf met een brede internationale onderzoeksachtergrond.

Voor meer informatie over de programma's van de GSSS, ga naar onze website:

<http://www.graduateschoolofsocsciences.uva.nl>

## Student in de UK



Campus, Universiteit van Sussex

Nienke Schlette, derdejaars studente Culturele Antropologie, doet mee aan het Erasmus uitwisselingsprogramma van het College Sociale Wetenschappen van de UvA met de University of Sussex in Brighton, UK. Nienke volgt voor een semester vakken op het gebied van ontwikkelingsstudies en internationale betrekkingen. Hoe internationale instituties functioneren binnen ontwikkelingsamenwerking en hoe zij hiermee sociale ontwikkelingen beïnvloeden is ook voor een Cultureel Antropoloog waardevolle kennis.

Daar sta je dan, met zoveel mogelijk kleren, schoenen, ondergoed, kaartjes, knuffels en andere handigheden in één koffer gepropt, de laatste keer je kamer te inspecteren om te kijken of je echt niets bent vergeten. Je hoopt dat je alles hebt, want meer is helaas niet te tillen, en je trekt de deur achter je dicht. Een semester studeren aan de universiteit van Sussex in Brighton (UK) is begonnen.

De eerste week vliegt voorbij, er gebeurt van alles op de campus en in de stad. Je wilt het liefst op vijf plaatsen tegelijk zijn. De "Student Union" organiseert allerlei evenementen voor alle "Sussex Freshers", en al ben je geen echte eerstejaars meer, een feest op de pier klinkt toch te leuk om te missen. Het bureau voor internationale studenten heeft daarnaast allerlei evenementen en welkomstwoorden, met gratis thee en cake. Daarbij komt dat je ook uit moet zoeken bij welke verenigingen je je aan wilt sluiten en welke sporten je wilt gaan doen. Gaan we salsa dansen, rugby spelen of toch maar bij de *Tea and Cake Society*? Plek vier is bij alle leuke nieuwe mensen die je hebt leren kennen terwijl je in de rij stond om kaartjes te kopen voor de verschillende *Freshers Events*. En plek vijf behoort geen verdere uitleg of introductie. Het is je bed.

Na die eerste week blijf je je verbazen over die vreemde Engelsen, over hun eetgewoonten (wie doet er nu azijn op z'n patat?) en hun academische cultuur die op sommige punten wel, en soms ook weer niet, afwijkt van de Nederlandse. Ik volg hier een vak in de bachelor "Development" en een in "International Relations", onderwerpen die aan de University of Sussex een hele bachelor zijn en in Amsterdam alleen een bacheloronderdeel. Ik wilde mijn bachelor Antropologie verbreden door vakken te volgen in internationale politiek en andere internationale relaties, en er was voor mij geen betere plek om dat te doen dan de Universiteit van Sussex. Ze bieden erg veel interessante vakken aan in International Relations waardoor het lastig kiezen was. Ik zou mij gemakkelijk langer dan drie maanden kunnen vermaken met het volgen van interessante vakken. De docenten oefenen hun vak, naast hun werk op de universiteit, ook in de praktijk uit, wat heel interessante discussies in de seminars oplevert. Een aantal dingen, zoals het inleveren van essays, gaat hier anders, maar er is ook veel hetzelfde tussen de Engelse en de Nederlandse academische cultuur. De hoeveelheid werk is hetzelfde als aan de UvA, alleen kijk ik nu uit op de heuvels van Zuid-Engeland in plaats van op de Amsterdamse daken.

## Oude en Nieuwe regimes Een uitwisselingsproject in het Midden Oosten

Paul Aarts

Op 18 december is het een jaar geleden dat de Tunesiërs de straat opgingen en de val het gehate regime van Zine al-Abedine Ben Ali eisten. Een kleine maand later zag hij zich gedwongen, met de staart tussen de benen, het land te verlaten. Inmiddels waren vergelijkbare protesten uitgebroken in een aantal andere Arabische landen, in Egypte de laatste van een hele reeks. Maar daar gingen de ontwikkelingen sneller dan waar ook. Na zo'n twee weken demonstren wisten de massa's op het Tahrirplein in Cairo op 11 februari president Hosni Mubarak de laan uit te sturen.

Elders hadden de volksopstanden minder snel succes en soms ging (en gaat) dat met veel bloedvergieten gepaard (zoals in Syrië en Jemen). Laten dat nou juist de landen zijn waarmee we via het Zeytun-programma al jarenlang uitwisselingen organiseren (naast Syrië en Jemen ook Iran en Irak), terwijl we geen uitwisselingen deden met de landen waar daadwerkelijk sprake lijkt te zijn van een 'Arabische lente'. De reden daarvoor is simpel: het uitwisselingsprogramma was, tot op heden althans, vooral gericht op 'moeilijke' landen (zie het rijtje hierboven), dat wil zeggen: landen die minder openstaan voor contacten met het buitenland en waar studenten meer dan elders hunkeren naar relaties met hun collega's elders in de wereld.

Inmiddels is er onder UvA-studenten en studenten van diverse academische instellingen in het Midden-Oosten een fors netwerk opgebouwd. In de afgelopen maanden is er vrijwel dagelijks, vooral via Facebook, informatie uitgewisseld over de opstanden in Syrië en Jemen en het spreekt voor zich dat contacten met Iraanse studenten (die in 2009 al hun eigen revolutie organiseerden) onging zijn. Op het moment van schrijven is collega Umot Kibrit met een groep studenten op bezoek in Iran bij de Faculty of World Studies van de Universiteit van Teheran.

Dit semester proberen we toch ook met de Universiteit van Cairo een uitwisseling op te zetten. Dat doen we niet alleen omdat Syrië en Jemen voorlopig 'op slot' zitten en een fysieke uitwisseling dus onmogelijk is, maar ook omdat Egypte een spectaculair voorbeeld is van een politiek systeem dat in transitie is – na decennialange stagnatie. De uitkomst van dat proces is niet bij voorbaat duidelijk en een liberaal-democratische toekomst is niet per se de meest waarschijnlijke uitkomst. Via het Zeytun-programma zitten we er met onze neus bovenop en laten we binnenkort tegelijkertijd de Caireense studenten ruiken aan Nederland. En tot slot: tijdens ons bezoek aan Jemen in december 2009 brachten we een bezoek aan het kantoor van 'Women Journalists Without Chains' in Sana'a. We spraken daar met een indrukwekkende journaliste en mensenrechtenactiviste, Tawakkul Karman, dezelfde die onlangs de Nobelprijs voor de Vrede ontving.

Paul Aarts is docent Politicologie aan de Universiteit van Amsterdam

<http://www.zeytun.org>



Nederlandse en Iraanse studenten in Teheran (bij het National Museum of Iran; April 2010)

Foto: Umot Kibrit.

## Grote Steden, Kleine Buurtwinkels

Jan Rath



Foto's: Jan Rath

Genieten in de gemengde wijk, terras bij Het Badhuis op het Javaplein (Indische Buurt) en in een gemengde wijk in Sjanghai

*Een van de specialisaties van de sociologieopleiding aan de Universiteit van Amsterdam is Stadssociologie. Zoals de naam al suggereert houdt de stadssociologie zich bezig met het menselijk leven in steden. Van oudsher zijn steden centra van politieke en economische macht en van sociale en culturele vernieuwing. Binnen steden treffen we internationaal georiënteerde kosmopolitische centra aan, maar ook naar binnen gerichte lokale gemeenschappen, zogenaamde 'urban villages'. Vanwege de hoge bevolkingsdichtheid, extreme heterogeniteit, en opeenstapeling van functies vormen steden een uitermate boeiend terrein van sociologisch onderzoek. De kernvraag is dan: Wat maakt een stad een stad? Stadssociologen zijn geïnteresseerd in de geschiedenis van steden, hun gebouwde omgeving, hun culturele en economische ontwikkeling, en in de manier waarop deze processen en structuren invloed uitoefenen op het dagelijkse leven van stadsbewoners. En, vice versa, hoe stadsbewoners met hun activiteiten, sociale betrekkingen en instituties een stempel drukken op de stad. Het feit dat onze universiteit is gevestigd in één van de grote steden, Amsterdam, vormt voor stadssociologen een prettige bijkomstigheid: het laboratorium bevindt zich om de hoek.*

Binnen de context van Nederland is Amsterdam inderdaad een grote stad, al zijn er meer steden die deze status claimen. Toen in de jaren negentig het Grote Steden Beleid werd opgezet claimden binnen de kortste keren enkele tientallen andere steden, waaronder ook plaatsen als Zutphen, een navenante status. In de Nederlandse politieke context worden plaatsen van 47.000 inwoners dus al tot de 'grote steden' gerekend, en kennelijk zijn die kleine grote steden op veel gebieden vergelijkbaar met Amsterdam (780.000 inwoners). Maar als we onze blik wat verruimen krijgen we een heel ander perspectief. In het stedelijke gebied van Los Angeles, om een voorbeeld te noemen, wonen pakweg 18 miljoen inwoners. Wie met de onvermijdelijke auto van de Pacific naar het oosten rijdt heeft minstens 120-140 kilometer suburb te gaan. Wie diezelfde afstand vanuit Amsterdam zou afleggen is dan al lang en breed de landsgrens gepasseerd en



Wat maakt een stad een stad: Sjanghai

bevindt zich in België of Duitsland. Dat is andere koek. En wat te denken van zulke megasteden als Sao Paolo, New York City, Mexico City, Shanghai, Seoul, Guanzhou of Tokyo, met inwonertallen tussen de 22 en 34 miljoen.

Naar Nederlandse begrippen zijn dit onvoorstelbare aantallen. Deze steden groeien bovendien razendsnel. Het stedelijke gebied rond een stad als Guanzhou, bijvoorbeeld, groeit jaarlijks met dan vier procent. Stel je eens voor: elk jaar komen daar een miljoen inwoners erbij – dat zijn meer mensen dan in heel Amsterdam en Almere tezamen! We weten dat China een eenkindpolitiek voert en derhalve moet die groei vrijwel geheel worden verklaard uit de toestroom van migranten. In dit geval zijn dat niet zozeer internationale landverhuizers, maar werkzoekenden uit de rurale binnenlanden van China. Vergis je niet, zij hebben soms meer dan 3000 kilometer moeten reizen, zeg maar vergelijkbaar met de afstand van Amsterdam naar midden Anatolië (Turkije). Het kan niet anders dan dat we diep onder de indruk raken van het enorme sociale, politieke, en economische bouwwerk dat mensen daar in die dynamiek hebben neergezet. Tegen deze achtergrond, maar ook met de wetenschap dat wat daar op deze schaal gebeurt ons leven hier dramatisch beïnvloedt, is het verbijsterend dat we eigenlijk amper iets weten van wat daar gebeurt. Hoeveel lezers van dit stuk, om een klein testje te doen, zouden in staat zijn om op een blinde kaart van China de locatie van Guanzhou aan te wijzen, de vierde stad van de wereld? Ik zal het maar onthullen, Guanzhou ligt in Zuid China en maakt deel uit van de stedelijke agglomeratie waartoe ook Dongguan (5,5 miljoen inwoners), Shenzhen (5 miljoen inwoners) en Hong Kong (7 miljoen inwoners) behoren.

Maken dit soort megasteden het stadssociologische onderzoek in een stad zo futiel als Amsterdam overbodig? Bepaald niet. Amsterdam mag in internationaal opzicht wellicht tot de kleintjes behoren, in kwalitatief opzicht heeft de stad wel veel kenmerken van een wereldstad. We zien in Amsterdam dan ook veel dingen terug die we ook in andere wereldsteden aantreffen. Dat betekent niet dat die steden identiek zijn en identieke ontwikkelingen doormaken, maar wel dat er kennelijk algemene ontwikkelingen zijn die we op veel plaatsen in de economisch geavanceerde wereld terugvinden, zij het dat die algemene ontwikkelingen steeds weer een gelokaliseerde vorm aannemen en lokaalspecifieke uitkomsten genereren. Deze parallelie is belangrijk, want ze nodigt uit tot internationaal vergelijkend onderzoek. Zulk onderzoek leent zich er paradoxaal genoeg bij uitstek voor om veel over de eigen stad te leren.

Een van de interessante thema's voor onderzoek is bijvoorbeeld de stedelijke economie, met name het kleinbedrijf. De mensen in de stad moeten eten, kleren kopen, hun huis inrichten, hun haar laten knippen enzovoorts en zij zoeken vertier. En al die producten en diensten kunnen zij verkrijgen in grote overdekte winkelcentra, via het internet, bij de winkel om de hoek, en zo meer. De kwaliteit van het stedelijke leven hangt evident samen met een rijke beschikbaarheid van dit soort grote en kleine bedrijven. Lange tijd werd gedacht dat kleine buurtwinkels langzaam maar zeker zouden verdwijnen en dat grotere ketens hun functies zouden overnemen, maar de laatste tijd zien we een enorme groei en ook herwaardering voor dat type bedrijfjes. Dan gaat het niet alleen maar om de winkels en hun producten zelf, maar ook om de banen die worden gecreëerd, om de reuring in de buurt, om de veiligheid op straat, om de sociale cohesie en ga maar door. Dat lijkt mooi en aardig en dat is het ook tot op zekere hoogte, maar er zitten niettemin allerlei haken en ogen aan. Kan iedereen wel voldoende profiteren? En is de buurtwinkel wel van iedereen?

Veel gemeenten in Nederland en ook veel woningcorporaties spenderen grote sommen geld aan het versterken van de wijk-economie. Die inspanningen maken deel uit van het beleid om de buurt te revitaliseren. De revitalisering heeft te maken met ontevredenheid over de kwaliteit van de woningen, over de samenstelling van de bevolking (te veel arme en buitenlandse mensen, te weinig moderne middenklassers) en over het eenzijdige aanbod van winkels en bedrijven. Een achterliggende gedachte daarbij is dat de stad leuker is en economisch beter floreert als hoog opgeleide, vlotte mensen massaal naar de stad trekken. Lager opgeleide mensen die minder vlot zijn, moeten dan maar plaatsmaken. Dit gebeurt door een deel van de sociale woningvoorraad op de private markt te verkopen. De komst van middenklassers naar volksbuurten heeft evenwel allerlei bedoelde en onbedoelde consequenties, ook voor het winkelbestand. Enerzijds zullen die nieuwkomers een nieuw soort nering oproepen die de plaatsen van de bestaande laagwaardige nering inneemt. Het is immers niet onredelijk, te veronderstellen dat zij een andere smaak hebben en andere consumptieve behoeften. Gaandeweg ontstaat er ruimte voor een kaasspecialist, een wijnhandel, een restaurant in de wat duurere klasse, een hippe kledingwinkel enzovoorts, en dat alles gaat natuurlijk ten koste van de Marokkaanse bakker en de Turkse buurtsuper. Anderzijds zullen vastgoedeigenaren of winkelstraatbeheerders actief op zoek gaan naar de 'juiste' bedrijven die passen bij hun ideale buurt. Met subsidie of anderszins worden een boekhandel naar de straat gelokt, de taartenarchitect, de Coffee Company, en het Grand Café. En zo tekent zich een tweedeling in de buurt af: de Turkse en Marokkaanse bewoners trekken zich terug in steeds minder eigen zaken, terwijl de hippe Nederlandse middenklasse zich op de fraai gestileerde terrassen installeert. Hun bakfietsen staan netjes geparkeerd en de macchiato en muntthee wordt vers aangevoerd. Zij genieten van het wonen in een gemengde wijk, zonder echter zelf te mengen.

Is dit nu typisch Amsterdams? Internationaal vergelijkend onderzoek kan hierop antwoord geven en ons inzicht in dit soort processen verdiepen. Samen met collega-stadssociologen en stadsgeografen uit New York, Toronto, Berlijn, Tokyo en Shanghai proberen we dit uit te zoeken. Het blijkt dat zich in al die steden – ook in Shanghai en Tokyo – vergelijkbare uitsorteringprocessen voordoen. In al die steden zien we een verscherpte concurrentie tussen bevolkingsgroepen uit de lagere en middenklassen om de woningen en om de winkels. En in al die stedelijke buurten wordt die concurrentie doorkruist door allerhande vormen van (internationale) migratie. Wat de vergelijking ook laat zien is dat de betekenis van buurtwinkels in al die gevallen verder gaat dan een puur economische. Het gaat namelijk ook om de vraag van wie de buurt eigenlijk is. Wie heeft recht op de buurt, wie mag de identiteit van de buurt claimen, wie wordt als legitieme eigenaar gezien. Daarbij fungeert de buurtwinkel als locatie van eigenheid en als teken ervan. Onze onderzoeksgroep is nog volop bezig, maar een paar dingen springen er al wel uit als typisch Amsterdams (of misschien zelfs als typisch Nederlands); de enorme regelzucht van de overheid en aanhangende partijen. Zelfs in het communistische China is dat minder het geval. Dat geeft toch te denken.

Jan Rath is hoogleraar stadssociologie en verricht samen met studenten en promovendi onderzoek rondom thema's als stedelijke economie, etnische diversiteit en publieke ruimte. Jan is tevens voorzitter van de afdeling Sociologie & Antropologie. Zie <http://www.janrath.com>.